اندیال خوشال

لیکوال

محمد اسمعیل یون

١٣٨٧ل کال

Ketabton.com

محمد اسمعیل یون

سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

له ۱۳۷۱ څخه تر ۱۳۸۰ ل کال پورې په کابل پوهنتون، پښتو څانګه کې پر تدریسي چارو بوخت وم، په څو سمسترونو کې د خوشال پېژندنې مضمون د تدریس چارې ماته راسپارل شوې وې، خو د يادو کلونو په ترڅ کې دا مضمون چې په دوو سمسترونو کې تدريسېده، په متواتر ډول ماته نه و راسپارل شوی، نو ځکه خو د يو منظم تدريسي کتاب د ليکلو چارې برابرې نه شوې. ما د تدريس پر مهال اکثره د خوشال بابا په اړه له متفرقه اثارو، د بابا له خپلو اثارو او د نورو استادانو له هغو لکچرنوټونو څخه ګټه اخيسته، چې تر دې دمخه ليکل شوي وو او دا مهال زموږ په واک کې وو. ياد کلونه هغه مهال و، چې د بېلابېلو جګړو او نورو ډول ډول بنديزونو له امله پوهنتون لکه چې پخوا و او يا اوس دی، هسې او داسې نه و، نږدې څلورنيم کلونه پوهنتون په مهاجرت او نږدې نور پنځه کلونه يې په بنديزونو کې تېر کړل. خو هغه وخت، کله چې هم د تدريس زمينه برابره شوې، له ما سره د خپل هر تدريسي مضمون لپاره د يوه تدريسي اثر د رامنځته کېدو هيله پياوړې شوې ده، د خوشال پېژندنې مضمون د تدريس پر مهال ماته دا څرګنده شوه چې محصلين د خوشال د ژوندانه او مبارزو ترڅنګ د هغه فکري نړۍ ليد ته هم زيات لېوال دي. د ۱۳۷۹ل کال په لومړيو کې ما د خپلې علمي ترفيع (پوهنملۍ علمي رتبې) لپاره د (خوشال اندو ژوند ته يوه لنډه کتنه) تر عنوان لاندې موضوع ثبت کړه. د پوهنتوني ترفيعاتو له قانون سره سم د يو کال په موده کې بايد د ترفيع اثر بشپړ شي. د هغه وخت د حالاتو، ستونزو، بوختياوو او تنګسياوو په پام کې نيولو سره مې کله کله د ترفيع پر دې ټاکلې موضوع هم کار کاوه، نو کله چې د ترفيع ټاکلی وخت راورسېد، دا اثر هم د ترفيعاتو له غوښتنو سره سم بشپړ

محمد اسمعيل يون

سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شو. د علمي ترفيع په توګه ددې اثر د ټاکنې پر مهال، زما هدف دا و چې دا اثر تر ترفيع وروسته د يوه تدريسي او يا هم د يوه مرستندوی تدريسي اثر په توګه محصلينو ته وړاندې کړم، د تدريس په بهير کې ددې اثر اړانه او منځپانګه ورو ورو پسې بډايه او بيا به يې وروسته د يوه مناسب تدريسي کتاب په توګه چاپ کړم، خو د تېرو کلونو په بهير کې ماته د ګڼو نورو عواملو او بوختياوو له امله ددې زمينه برابره نه شوه، چې يا پر دې اثر نور کار وکړم او نه هم د تدريس په بهير کې ماته د خوشال پېژندنې مضمون را په برخه شي، چې په عملي ډګر کې ددې اثر نيمګړتيا پوره او کره کړم او د بشپړتيا لپاره يې کار وکړم، نو په دې خاطر نږدې اته کلونه دا اثر همداسې پاتې شو. اوس ځينې هغه ناچاپ کتابونه چې ما په دې اثر کې معرفي کړي و، چاپ شوي هم دي، لکه د سرمحقق عبدالله بختاني خدمتګار (خوشال خان خټک او څو نور فرهنګيالي خټک) او د مېرمن خديجه فيروزالدين (د خوشال ژوند او مبارزه)، سربېره پر دې سرمحقق زلمی هېوادمل د ((ننګيالی د زمانې)) په نامه يو اثر چې د خوشال پېژندنې په برخه کې يو ډېر پراخ، هر اړخيز او شارح اثر ګڼل کېږي او تر دې دمخه د بابا په اړه نورو اثارو ته يې هم په کې اشاره کړې، ليکلی او چاپ کړی دی. له دې اثر څخه د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د ۱۳۸۶او ۸۷ کلونو د ماستری پروګرام د محصلينو لپاره د خوشال پېژندنې مضمون د يوه تدريسي کتاب په توګه هم ګټه پورته کېده. دغه راز په تېرو څو کلونو کې د بابا د فکر او ژوند په اړه نورې په لسګونو ليکنې هم شوې او د بابا د ژوند د څلورسومې کليزې په وياړ په جرمني کې د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې له خوا يو نړيوال سيمينار هم جوړ شوی و او د بابا په اړه ځينې نور اثار هم چاپ شوي دي.

په دې شپو ورځو کې زه غواړم خپلې تېرې ليکنې او کړی کار يو ځل بيا له نظره تېر او ځينې ليکنې چاپ کړم، نو (د خوشال اند و ژوند ته يوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتنه) اثر مې هم په دې لړ کې، د علمي ترفیع د یوې ټایپي نسخې له مخې کمپوز ته برابر کړ. دا اثر مې په نوې بڼه کمپوز کړ، په متن کې مې ګوتې ونه وهلې او د هغه وخت د شرایطو د یوه محصول اثر په توګه مې هماغسې پرېښود، چاپ مې ورته ځکه مناسب وګاڼه چې د خوشال بابا په باب چې هر ځومره اثر ولیکل شي بیا به هم کم وي، د خوشال بابا په جامع فکر کې داسې څه شته چې هر څوک ترې خپل خپل تعبیر واخلي او یا هم بابا هر چاته د هغه د ذوق مطابق یو فکر ډالۍ کړي. د چاپ بله اړتیا مې دا وګڼله چې لا اوس هم د ژبو او ادبیاتو پوهنځیو د پښتو څانګې لیسانس دورې ته د خوشال پېژندنې د یوه بشپړ تدریسي کتاب اړتیا ده، نو که دا اثر لږ تر لږه د یوه مرستندوی درسي اثر په توګه کار وکړي، زما یو هدف به ترلاسه شوی وي.

د تدریس په بهیر کې کېدی شي دا اثر بشپړ او د محصلینو اړتیا له دې اړخه تر یوه حده پوره کړي. نور نو خوشال داسې یو څوک نه دی چې څوک دې هغه په یو کتابګوټي، کتاب او یا هم څو کتابو، تشریح کړي او د هغه د فکر هر ژور لید ته دې ځان ورسوي، هر چا تر خپلې وسې د بابا اندوژوند ته یوه کتنه کړې، دا لړۍ به روانه وي او دا هم د همغو کتنو په لړۍ کې یوه کتنه ده.

((د خوشال بابا اندوژوند ته یوه کتنه)) څخه مې (اندیال خوشال) ته ځکه د اثر نوم ور بدل کړ چې د اندیال، (مفکر) خوشال د فکر څېړنې ته لا ډېره اړتیا ده.

سره له دې چې د بابا د شخصي، ټولنیز او سیاسي ژوندانه دهر ډګر څېړنه موږ ته د ژوند او روزګار ډېرې تجربې را په برخه کوي او دا برخه نورې نورې څېړنې ته هم اړتیا لري، په تېره بیا دا چې دا تجربې تر اوسه پورې راغځېږي او تکرارېږي او موږ باید له هغو څخه پند واخلو، خو د بابا فکر داسې دی، چې دومره، بکر، تازه او نایاب دی چې د زمانې پوړۍ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګردونه يې ځلا او ښکلا ، موثريت او جذابيت کمولای نه شي ، مونږ د بابا له فکر څخه نه يوازې د افغان ملت د يو معمار او بنسټګر عنصر په توګه کار اخيستلای شو ، بلکې د بابا فکر د بشري نړۍ د سوکالۍ لپاره داسې يو ځلند مشعل دی چې د نړۍ د هر وګړي ذهن او فکر روښانولای شي. د بابا په تفکر کې داسې ستر مضمونونه، رازونه او ګنجونه پټ دي چې هغه جغرافيايي او موسمي بريدونه نه پېژني او ((انسان)) د ((انسان)) په توګه ورڅخه ګټه اخيستلای شي، نو ځکه خو زه د يوه وړانديز په توګه ټينګار کوم چې زمونږ د اندیال (مفکر) بابا د فکر خزانه بايد لا وپلټل شي او لا وشنل شي.

د همداسې ارمان د پوره کېدو په هيله

پوهندوی محمد اسمعيل يون

ارګ- د جمهوري رياست ودانۍ، کابل- افغانستان

۱۳۸۷ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د خوشال بابا پېژندګلوي

الف- ژوند: خوشال خان پر (۱۰۲۲) هـ ق کال چې له (۱۶۱۳ میلادي کال) سره سمون خوري، د اکوړي په سرای کې زېږېدلی دی. خپله خوشال خان هم همدا نېټه په خپل یو بیت کې ثبت او د هغې یادونه یې کړې دی:

د هجرت زر دوه ویشت سن و
چې زه راغلم په جهان

خوشال خان د شهباز خان زوی، د یحیی خان لمسی او د ملک اکوړي کړوسی و. خوشال په خپله یوه قصیده کې خپل غور نیکه (ملک اکوړي) پورې خپله پېژندنه داسې کړې ده:

زه خوشال د شهباز خان یم — چې تورزن یم کان په کان
شهباز خان د یحیی خان — چې بل نه وهسې ځوان
یحیی خان د اکوړي و — چې په توره شو (سلطان)
د اکبر پادشاه په دور — شو د خپل ولس تورخان
د هجرت زر دوه ویشت سن و — چې زه راغلم په جهان
د هغه دور بادشاه و — قدردان شاه جهان
د پلار ځای و ما راکړ — په ولس شوم حکمران(1)

1

خو نسبنامه چې د خوشال بل منثور اثر دی او لومړی ځل افضل خان په تاریخ مرصع کې ځی کړې او بیا په مستقل ډول هم چاپ شوی دی، خوشال خپله پېژندګلوي په ترتیب سره په (شلم) پېنت خرښبون بابا، ته رسولې ده.

خوشال په نسبنامه کې وایي:

((خوشال خان د شهباز خان، شهباز خان د یحیی خان، یحیی خان د ملک اکوړي، ملک اکوړ د درویش چې مشهور په چنجو دی، چنجو د تمن، تمن

---

(۱)- د خوشال خټک کلیات لومړی ټوک، د افغانستان اکاډمۍ ۱۳۵۸ل کال لیندی، د محمد صدیق روهي له خوا د خوشال خان خټک پېژندګلوي، نهه ویشتم مخ.

محمد اسمعیل یون — سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حسن، حسن د شیخ علي، شیخ علي د عطا، عطا د بټي، بټي د انو، انو د برګویټ، برګویټ د تري، تري د تورمان، تورمان د لقمان چې مشهور په خټک دی، لقمان د ککي، ککی د کرلاڼ، کرلاڼ زوی د هوني دی او هوني داخل په اولاد د سړبن دی چې اولاد د شرکبون دی.)) [1]

دا د خوشال د زېږېدو او اصل و نسب په باب په خپله د خوشال څرګندونې وې اوس راځو د خوشال ژوند پېښو ته:

ب- ژوند پېښې: خوشال بابا څو اړخیز شخصیت و؛ هم شاعر و، هم لیکوال، هم تورزن و، هم توریال و، هم سیاستپوه و، هم سیاستوال، هم ټولنپوه و، هم رنځپوه، هم عالم و، هم مارشال، هم ښکاري و، هم فلسفي، هم ټبرپوه و، هم ملتپال، خو لنډه دا چې هر څه و او ډېر زیات انساني ارزښتونه، صفتونه او هنرونه په کې راټول شوي وو. خوشال خان د ژوند د هر ډګر د مبارز په توګه په ژوند کې له زیاتو ستونزو، پېښو او کړاوونو سره مخامخ شوی و. دا پېښې اکثره ده په خپله هم په خپلو لیکنو کې ځای کړي او نورو لیکوالو او خوشالپوهانو هم د هغو یادونه کړې او هغه یې ثبت کړي دي.

موږ به دلته د همدغو ثبت شویو پېښو لنډیز را واخلو. استاد محمد اصف صمیم په لومړي ګام کې په خپله د خوشال او په دویم ګام کې د ځینو نورو لیکوالو اثار په ډېر دقت څېړلي او د خوشال ژوند پېښې یې ګام پر ګام تعقیب کړي دي. دا پېښې چې د تاریخي تسلسل له مخې څېړل شوي، دلته یې په ترتیب سره وړاندې کوو:

* ۱۰۲۸ق (۱۶۱۸ع):

خوشال شپږ کلن و چې په لنډي سیند کې لاهو (ډوب) شو.

* (۱۰۳۰ق، (۱۶۲۰ع):

---

[1] نسبنامه د خوشال خان خټک او افضل خان، د حبیب الله رفیع سریزه، سمون او سپړنه ۱۳۷۸ل کال، ۳-۲۳ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اته کلن و چې له څپر نه پرې کانې راپرېوته او سخت ژوبل شو.

✷ ۱۰۳۵ ق (۱۶۲۵ع):

په هغه برید کې له خپل پلار (شهباز) سره ملګری و، چې د باکوخان یوسفزي په مشری پر خټکو وشو.

✷ ۱۰۴۰ ق (۱۶۳۰ ع):

لومړی واده یې له توتیا (د اشرف خان له مور) سره وشو، د واده پر ورځ د سختې تبې له امله خسر کره هم د تګ نه و، ناوې یې نیا (قذیفې ادې) راوسته، د خان دا تبه د ولس ورځې اوږده شوه.

✷ ۱۰۴۰ ق (۱۶۳۰ ع جون- جولای):

د واده پر ورځ یې دتبې له امله مور ته چا وویل چې برستن پرې ټینګه کړي چې خولې شي، برستن یې پرې ټینګه کړه، ښځې پرې کېناستې، ساه یې تنګه شوه، هلاکت ته نږدې شو، بې حالې بې ساه پروت و، ژړا انګولا شوه خو ساه په کې وغوړېده.

✷ ۱۰۴۲ ق (۱۶۳۲ع):

په شل کلنۍ کې یې په شاعرۍ لاس پورې کړ لومړی شعر یې دا ګڼل کېږي:

عقل سل د مصلحت بندونه جوړ کا
چې د عشق سیلاب پرې راشي واړه نوړ کا

✷ ۱۰۴۲ق (۱۶۳۲ع):

پر عیسی خېلو یې برید وکړ.

۱۰۴۴ق رمضان ۹ (۱۶۳۵ع ۱۷ مارچ):

اشرف خان زوی یې وزېږېد.

✷ ۱۰۵۰ ربیع الثاني ۱۷ (۱۶۴۰ ع جولای):

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تاراګړ کې د شاه جهان د زوی مراد بخش له دولس زریز لښکر سره ملګری شو او د مغولي حکومت د مخالفو ځواکونو په ځپلو کې یې لوی لاس و.

✶۱۰۵۰ ق د شوال لومړۍ (۱۲۴۱ ع جنوري):

پلار یې له یوسفزیو سره په جګړه کې سخت ژوبل شو او له همغه ټپ نه څو ورځې وروسته مړ شو.

خان وایي:

سن د هجر زر پنځوس
چې شهید شه شهباز خان

✶۱۰۵۰ شوال ۵ جمعه (۱۲۴۱ ع جنوري):

خان د خټکو مشر شو.

✶۱۰۵۰ ق، (۱۲۴۰ع):

له شیخ رحمکار (کاکا صاحب) سره تر ملاقات او دعا اخیستو وروسته یې لښکر تیار کړ او د یوسفزیو پر سیمه یې یرغل وکړ او بری یې وګاټه او د خپل پلار تر بدل اخیستو وروسته بریالی کور ته راستون شو.

✶ ۱۰۵۰ ق ذیقعده (۱۲۴۱ع):

پر یوسفزیو باندې تر بري وروسته ورته شاه جهان د یوه فرمان په ترڅ کې د شهباز خان رسمي او قومي مقام وسپاره.

✶ ۱۰۵۰ ق محرم شپږمه (۱۲۴۲ع اپریل ۷):

سعادت خان زوی یې وزېږېد چې خان یې د زوکړې ماده په ((غازي دل)) کې رانغښتې ده.

✶ ۱۰۵۲ق (۱۲۴۲ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کواټ د ختیکو په شمال کې یې په ((رېښې)) کې د شاه جهان له مشر زوی دارالشکوه سره وکتل چې د ایرانیانو د مقابلې لپاره (کندهار) ته روان و.

✵ ۱۰۵۲ق (۱۶۴۲ع):

د شاه جهان زوی دارالشکوه له ((محال)) نه بې برخې کړ.

✵ ۱۰۵۳ ربیع الاول یوولسمه (۱۶۴۳ جولای دویمه):

بهرام خان ورکره وزېږېد، خان یې د زوکړې ماده ((بخت بابا آمد)) ویلې ده.

✵ ۱۰۵۵ق/ ذوالحجه/ لومړۍ (۱۶۴۵/ جنوري ۲۷):

د شاه جهان د کشر زوی مراد بخش په هغه لښکر کې دویم ځل ملګری شو چې د بلخ او بدخشان ماموریت ته د تګ په لړ کې پېښور ته راغی.

✵ ۱۰۵۵ ق (۱۶۴۵ع):

پر دغه کال یې دا قصیده وویله:

د ډهـــلي د ښهرښـــه شـــان او شـوکـــت و
لـــور پـــه لـــوري ښـــکلي ښـــکلي عمـــارت و
کـــه ددې ویلـــو حـــال لـــه مانـــه غـــواړې
پـــه حســـاب کـــې واوره کـــال د ((قرشـــت و))
ابتـــدا ددې بیـــان پـــه نـــماز پېښین وه
د مـابښـــام پـــه وخـــت یـــې شـــوی نـــهایت و

✵ ۱۰۵۵ ق (۱۶۴۵ع):

لومړۍ ځل یې د بلخ او بدخشان په مهم د (اصالت خان) تر مشرۍ لاندې برخه واخیسته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

* (۱۰۵۲ ربیع الثاني ۲۷ (۱۶۴۲ جون):
له خپلو پلیو (پیاده) لښکریانو سره اصالت خان پنجشېر ته ورغی.

* ۱۰۵۲ جمادي الاولی ۳ - ۴ (۱۶۴۵ جون وروستی):
تر دغه وخته یې د بهادرخان داودزي او اصالت تر مشرۍ لاندې په بلخ او بدخشان کې د ستاینې وړ خدمتونه وکړل.
* ۱۰۵۲ جمادي الاولی ۱۵ (۱۶۴۵ جون وروستی):
د بلخ د مهم په لړ کې نهرین (دکندوز په جنوب کې) نه نیلاب ته لاړ. پر ۱۰۵۲ د افغانستان او تاجکستان پر پوله پرتې سیمې حضرت امام صاحب ته لاړ.
* ۱۰۵۸ ق (۱۶۴۷ع):
عابدخان ورکړه وزېږېده چې خان یې تاریخ ((عابدخاني زلی رسید)) ویلی دی.
* ۱۰۵۹ وری دولسمه (مارچ- اپریل ۱۶۴۸ع):
دغه قصیده یې وویله:

چــې موســـم مـــې د گلونـــو د گلـــزار شـــي
نـــرم نـــرم ترشـــح پـــه مرغـــزار شـــي
زر اتـــه پنځـــوس کلونـــه د هجـــرت وو
د نـــوروز پـــه دولســـم چـــې دا گفتـــار شـــي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۵۹ صفره وروستۍ (۱۶۴۸ع د اپریل دویمه):
له اټک نه پورېوت او د میرزا ابوالحسن (اصف خان) د یوې ښکلې ماڼۍ او باغونو د زړه راښکونکو منظرو په باب یې یو اوږد نظم ووایه.
✷ ۱۰۵۹ ق (۱۶۴۸ع):
شاه جهان د یوسفزیو سردار کړ.
✷ ۱۰۵۹ق (۱۶۴۸ع):
دارالشکوه ترې منصب او سرداري واخیستل.
✷ ۱۰۵۹ق (۱۶۴۸ع):
پر دغه کال چې شاه جهان له ایرانیانو څخه دکندهار د نیولو په نیت د مهم د انتظام په لړ کې کابل ته، ته او پر اباسین پورېوت، خان یې هرکلی وکړ او تر (ډکې) پورې ورسره ملګری لاړ بیا وروسته کابل ته هم ورغی او همل‌ته ورته شاه جهان د یوسفزیو د ملک انتظام وسپاره.
✷ ۱۰۶۰ محرم (۱۶۴۹ع):
نظام زوی یې وزېږېده چې خان یې د زوکړې دا تاریخ ووایه: ((نظام کل وجود)).
✷ ۱۰۶۱ق د صفرې ۱۳مه (۱۶۵۵ع):
ظفر زوی یې وزېږېد چې خان یې د زوکړې ماده ((کل ریاض)) ویلې ده.
✷ ۱۰۶۲ق جمادی الاولی (۱۶۵۲ع):
د خان دوه زامن سکندرخان او کمال خان پر همدغه کال وزېږېدل.
✷ ۱۰۶۲ق، (۱۶۵۲ع):
دا نظم یې پر همدغه کال ووایه.

کلـــه مـــا وتـــه ویـــل کـــړې چـــې خـــدمت کـــړه
پـــه خـــدمت کـــې دل نشـــین د شـــاه جهـــان شـــه
حـــق نـــا حـــق خـونـــونـــه کـــړه د مـــسلمانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــــه هـــــر شـــــان يـــــې خـــــواروه د دوی حرمـــــان شــــه.

✷ ۱۰۶۲ق رجب ۲۴ (۱۶۵۲ع جون جمعه):
د خان مرشد حضرت شيخ رحمکار (کاکا صاحب) د اتياو کلونو په عمر، د جمعې د خطبې پر وخت وفات شو او ماښام يې جنازه خاورو ته سپارل کېده، خان يې هم د جنازې د بازو اوچتولو نېکمرغي ترلاسه کړه.
✷ ۱۰۶۳-۱۰۶۴ق (۱۶۵۲-۱۶۵۴ع):
دغه يو کلنه موده يې له بنګښو سره په جنګونو تېره شوه.

✷ ۱۰۶۳ق (۱۶۵۲ع):
د عبدالقادر خان زوکړه چې په خپله، نوم يې د تاريخي مادې پرځای پرې اېښی دی.
✷ ۱۰۶۹ ق رمضان ۲۴ (۱۶۵۹ جون):
د اورنګ زېب د دويم ځل تخت کېنې پر وخت خان له دارالشکوه نه د خفګان له امله په پښتونخوا کې د اورنګ زېب ملاتړ وکړ.
✷ ۱۰۷۰ق (۱۶۵۹ع):
د تيرا په مهم ووت او د اورنګزېب دمخالفو ځواکونو تر ځپلو وروسته بېرته خپلې سيمې ته راستون شو.
✷ ۱۰۷۰ق (۱۶۵۹ع):
د جلبۍ پر ميدان يې د دارالشکوه دملګري باکوخان تر ماتولو وررسته دا بيتونه وويل:

هر څوک دې خپل يون کا کارغه دی که کوتره
څوک چې خپل هنر بدل کا خپله چار کاندي اوتره

محمد اسمعيل يون | سمسوروېب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷۱۰۷۰ ق (۱۲۵۹ع):

د تیرا تر پېښو وروسته يې يوسفزيو ته ماته ورکړه، په دغه لښکر کې ورسره درې زامن (اشرف خان، بهرام خان او سعادت خان) هم ملګري وو او اشرف خان په لومړي ځل د پلار تر بولۍ (قوماندې) لاندې په جنګ کې برخه واخيسته.

✷ ۱۰۷۰ رجب ۲ پنجشنبه حمل (۱۲۶۰ع فبروري):

د تيرا له مهم نه بريالی راستون شو، په کواټ کې ورته د بنګښو دمشرانو شېرمحمد خان کواټي مور (بي بي دوره) چې د زوی په غياب کې د قوم مشره وه، مېلمستيا وکړه.

✷ ۱۰۷۲ ق لړم (۱۲۶۱ اکتوبر نومبر):

خيراباد ته مخامخ يې په اباسين کې بېړۍ د دوو ګټو ترمنځ دوه نيمه شوه، سعادت خان او بهادرخان ورسره وو، يوه تخته پاتې شوه، تخته اوبو ښکته پورته خوځوله، د شپې ناوخته پرې يوه پهره رابرابره شوه او بچ يې کړل.

✷ ۱۰۷۴ د جمادي الثاني نيمايي جمعه (۱۲۶۵ فبروري):

د پېښور دصوبه دار سيد امير خوافي خان په حکم پېښور ته راغی، تر دريو ورځو وروسته يې ونيو، پنځسېرۍ بېړۍ يې ورواچولې او تر دوو مياشتو ايسارولو وروسته يې د روژې په نيمايي کې ډهلي ته واستاوه.

✷ ۱۰۷۴ ق جمادی الثاني (۱۲۶۵ فبروري):

دا قصيده يې پر همدغه وخت وويله:

و مغولو ته خبرې په وربوزکړم
سر مې پرېوزه که به سر ورته بيا کوز کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

٭ ۱۰۷۴ شعبان (۱۶۶۵ اپریل):
دا قصیده یې ډهلي ته د تګ پر لار وویله:

زمـــاني لـــه ښـــو یـــارانو نـــه مهجـــور کـــړم
څـــه بـــلا یـــې مبـــتلا پـــه ډیـــر ضـــرور کـــړم
دا بیـــان مـــې د غعـــد پـــه کـــال ویلـــی
پـــه شـــعبان چـــې د لاهـــور پـــه سـیند عبور کـــړم.

او دا قصیده یې هم همدا وخت وویله چې مقطع یې ده:

ما خوشال په خوب دا حال لیدلی نه و
چې به دا د غم بیتونه په پنجاب کښم.

٭ ۱۰۷۴ ق رمضان نیمایي (۱۶۶۵ع):
په ډیلي کې مغولي دربار ته وروستل شو.

زه هـــم پـــه وســـط د رمضـــان کوچمـــال کوچمـــال
ورغلـــم دربـــار تـــه زر څلـــور اویـــا و کـــال

٭ ۱۰۷۴ ق شوال (۱۶۶۵ جون):
مغولي دربار ته د پېښور دصوبه دار سید امیرخان هغه لیک ورغی چې پکې غوښتل شوي وو؛ خوشحال باید نه په ضمانت خوشې شي او نه په رعایت، ځکه دده خلاصون ګډوډي پیدا کوي.
٭ ۱۰۷۴ ق (۱۶۶۵ ع):
بختناک زوی یې وزېږېد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۷۴ ق ذیقعده (۱۶۶۵ جولای):
د رنتهبور له کوټ نه یې اګرې ته بوته.
✷ ۱۰۷۵ ق (۱۶۶۵ع):
فراقتنامه یې په رنتهبور کې بشپړه کړه:
دوه ســـوه شـــل بیتونـــه دي یـــوولس بنـــده بنـــه
مـــا پـــه رنـــتهبور کـــې د زړه تـــاو پـــرې ســـړاوه
✷ ۱۰۷۵ ق (۱۶۶۵ع):
دا بولله یې پر دغه کال وویله:
یوهســـې ســـتوری وخـــوت پـــه دا بـــده زمانـــه
چـــې ګـــز یـــې د لمبـــه غونـــدې تـــر خولـــه ځـــې زبانـــه
دا کـــال مـــې پـــه حســـاب کـــې پـــوره (عـــین غـــین هـــې) و
پخپلـــه بـــه پـــرې پـــوه شـــې چـــې ســـړی وي فرزانـــه.

✷ ۱۰۷۵ دنوي کال ورځ (۱۶۶۵ع):
دا بولله یې هم د رنتهبور د ورځو پیدا وار دی:
هغـــه خـــدای چـــې بنـــدي کـــړی یـــې خوشـــال
هـــم هغـــه بـــه یـــې خلاصـــی کـــا پـــه هـــر حـــال
زر پنځـــه اویـــا کلونـــه د هجـــرت وو
پـــه اغـــاز د نـــوي کـــال شـــو دا مقـــال

✷ ۱۰۷۶ ق رمضان /لسمه (۱۶۶۶ اپریل):
اشرف خان ته یې له رنتهبور نه دا وصیت نامه ولیکله:
((اووه پړکه وصیت نامه مؤکده په ډېر تاکید موشحه په مبالغه شدید ، چې فرزند ارجمند ، د اشرف خان واړه فرزندان جمیع خواهان، یاران دې په دا عمل وي، عمل دې د هر یوه پرې تل وي، د ما د قید په حادثه د اولس اووه قسمه عالم داخل دی...))

محمد اسمعیل یون سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۷۶ ق (۱۶۶۵ع):
خان خپله دستارنامه د رنتهبور د اورنگزېب په زندان کې ولیکله.
انشاء قطعه یې دا وویله:

داکتاب چې په پښتو خوشال انشاء کړ
پخوا نه دی انشاء کړی پښتانه
که تاریخ یې د انشاء له ما نه غواړې
وایم دا بس دی محنت د بېلتانه

✷ ۱۰۷۶ ق ذیقعده پنځمه (۱۶۶۶ ع جون):
له رنتهبور نه اګرې ته بوتلل شو او له همغه ځایه بیا خوشې کړای شو.
✷ ۱۰۷۷ ق رجب لومړۍ (۱۶۶۷ فبروري):
له زندان نه تر خلاصون وروسته په ډهلي کې نظربند و، ماسخوتن مهال پر آس سپور و، له اسه پرېوت او پښه یې ژوبله شوه.
✷ ۱۰۷۷ ق رجب څلورمه (۱۶۶۷ فبروري):
له آسه تر پرېوتو درې ورځې وروسته یې دا قصیده وویله:

چې بهتر تر هر نعمت دی
که نعمت دی روغ صورت دی
ما چې دا قصیده ووې
په ډهلي مې اقامت دی
څلورمه د رجب وه
زر اووه اویا هجرت دی.

✷ ۱۰۷۹ ربیع الاول (۱۶۶۸ع اګست):
فرحت خان زوی یې د هندۍ مور له غېږې پیدا شو.
✷ ۱۰۷۹ ق لومړۍ خور لسمه (۱۶۶۸ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم ځل د اورنګزېب منصبدار شو.

✷ ۱۰۷۹ق (۱۶۶۸ع):
له هند نه وطن ته راغی.
✷ ۱۰۷۹ ق (۱۶۶۸ ع):
د لنګر کوټ له جوړولو سره یې مخالفت وکړ.
✷ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹- ۷۰ع جون):
مهابت خان لنګرکوټ جوړ کړ چې خان ورسره د خپل اختلاف او ناخوښۍ یادونه داسې کوي:

لنګــــر کـــوټ مغلـــو ســـاز کـــړ
زه پـــه ننـــګ بیـــا د افغـــان شـــوم
کـــه یوســـف و کـــه منـــدړ و
زه د دواړو نګهبـــــــان شـــــوم.

✷ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹ ع):
پر دغه کال کابل ته لاړ او دا غزل یې هم هلته ووایه:

چـې ښـه ترویـت دخپلـې چـارې ځیـر کـړ
ځـان مـې واړه حبطـه پـه خپـل تـدبیر کـړ
پـوره زر اتیـا کلونـه پـه کابـل کـې
دا غـزل مـې پـه بیـاض بانـدې تحریـر کـړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹ ع):
مشره بي بي (توتیا ګله) يې پر همدغه کال ومړه.

پـــوره زر اتيـــا کلونـــه دهجـــرت وو
چـې دمـور پـه خـوا مـې ومـړ مشـر کـور.

✷ ۱۰۸۰ ق صفر (۱۶۶۹ ع جولای):
د پلار د وفات پر د ېرشم کال يې مور وفات شوه.

چـې د پـلار د مـرګ مـې تېـر شـو پـوره قـرن
د صـفـــرې پـــه مـــياشت ومـــړه زمـــا مـــور.

✷ ۱۰۸۰ ق صفر (۱۶۷۰ ع جون):
دابولله يې وويله:

پـــه ځـــان او پـــه جهـــان کـــې مـــا دوه ځيـــزه دي وکښـــلي
پـــه ځـــان کـــې دواړه ســـترګې پـــه جهـــان کـــې واړه کښـــلي
دوه بهـــره دوه مطلـــع لـــري کـــه دا قصـــيده ګـــورې
زر يـــو اتيـــا کلونـــه پـــه صـــفر کـــې مـــا ويلـــي.

✷ ۱۰۸۱ شوال وروستۍ (۱۶۷۱ ع مارچ):
دا بولله يې وويله:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـــا خلـــف چـــې حوالـــه کـــړ پـــه تقـــدير
نصـــيحت وربانـــدې نـــه کانـــدي تـــاثير
د شـــوال وروســـتۍ ورځ کـــال د ((غفـــا)) دی
مـــا چـــې دا شـــپږته بيتونـــه کـــړل تحريـــر.

✷ ۱۰۸۱ ق ذوالحجه (۱۶۷۱ع مۍ):
له دوه کلنۍ نس ناستې (اسهال) نه روغ شو.

کـــه دعـــا ده کـــه توبـــه ده کـــه دارو
و خوشـــال ختـــک تـــه خـــدای ورکـــړه شـــفا
پـــه دوه کالـــه د اســـهال پـــه رنـــځ اختـــه و
تـــرې خلاصـــی پـــه ذوالحجـــه و د غفـــا

✷ ۱۰۸۱ بوکه (دلو) (۱۶۷۱/جنوري- فبروري)
ددې کال د ودانۍ اټکل په دې قطعه کې کوي:

د غفـــا پـــه بوکـــه پرېـــوتې پـــه غرونـــو
تـــر کابلـــه تـــر اټکـــه ســـپينې واورې
شـــکر زر بـــه درســـت جهـــان ســـره گلـــزار شـــي
د بـــد کـــال پـــه ســـرخو بيـــا شـــوې تـــورې خـــاورې.

✷ ۱۰۸۳ ق محرم دويمه (جمع) (۱۶۷۲ع اپریل ۳۰):
دخيبر جنگ په پښتونخوا کې دمغولي صوبه دار محمد امين په حکم وشو او خوشال پکې د يوه محسن په توگه د هغه ملاتړ وکړ، خو پښتنو د ايمل خان مومند او دريا خان اپريدي په مشرۍ ځلوېښت زره مغولي پوځ تس نس کړ.

✷ ۱۰۸۳ ق محرم درېيمه /شنبه (۱۶۷۲ع اپریل مۍ دويمه):

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا قطعه يې د خيبر جنګ يوه لنډه خو ژوره نقشه انځوروي:

دويـــم د محـــرم ورځ د شــــنبې کـــال د غفـــج
نـــه غشـــي وو نـــه تـــورې چـــې مغولـــو وکـــړ پـــج
شـــينوارو افريـــدو يـــو د ډکـــې خـــوارو مومنـــدو
روپـــۍ يـــې پـــه خـــروار، يـــوړې مهـــران واړه پـــه چـــج

✷ ۱۰۸۳ ق ربيع الاول لومړۍ (۱۶۷۲ ع جون):

بهرام ورپسې د مغولو په لمسون راوا خيسته.

✷ ۱۰۸۳ ق ذي القعده وروستۍ (۱۶۷۳ ع مارچ):

له بهرام سره يې شخړې وشوې چې خان په کې لاسبری و.

✷ ۱۰۸۴ ق محرم نهمه (۱۶۷۳ ع اپريل ۲۷):

خان له نظامپور نه ډمبرې او غربين ته له مغولي پوځ سره د مقابلې لپاره اپريديو ته د جرګې په نيت ورغی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۴ ق محرم یوولسمه (۱۲۷۳ع اپریل ۲۹):

مغولي پوځ له نظامپوره ولېږل، خان ورپسې د سونېيالي پر غاښي وروا وښت، تر یوه پهره جنګ وشو. د دښمن دولس کسه مړه او تر سلو زیات ټپیان شول. د خان لښکر (خټک او اپریدي) تېر ماسپښین ګاړو ته کوز شو.

✷ ۱۰۸۴ ق محرم دولسمه (۱۲۷۳ع مې لومړۍ):

له (ګاړو) نه د (نیلاب) پر کلیو ورغی ((توهه)) او نور کلي له یوې مخې ووهل شول، د کټروشل د برش ځوانان ومړل، بند او ولجه هم ډېر شول.

✷ ۱۰۸۴ ق محرم دیارلسمه (۱۲۲۳ مې دویمه):

له نیلاب نه ډمبرۍ ته روغ رمټ راستون شو.

✷ ۱۰۸۳ ق محرم (۱۲۷۳ع اپریل مې):

بیا یې له بهرام سره په جګړو کې برې په برخه شو.

✷ ۱۰۸۴ ق محرم څوارلسمه (۱۲۷۳ع مې څلورمه):

د اپریدیو مخور یې رخصت کړل او د جاروتو تړون لاسلیک شو، نظام خان او عثماني یې دریاخان ته ولېږل.

✷ ۱۰۸۴ ق صفره اتمه (۱۲۷۳ مې ۲۲):

اشرف خان یې د دریا خان په لیکلې غوښتنه له مغولو سره د روغې جوړې په نیت خیبر ته ولېږه، خو روغه ونه شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

٭ ۱۰۸۴ ق ربیع الاول اوومه (۱۶۷۳ ع جون ۲۵):

خان وايي: له بهرام سره مې د مقابلې لپاره ابراهيم کډو راوباله، هغه رډ ځواب راکه چې زما وسه نشته، ته توتکی پرېږده، زه هم يو څو ورځې وروسته درپسې درځم، مقصود يې دا و چې که دی له موږ نه ورک شي، موږ به په خوره کې له بهرام سره روزګار وکړو، ماته ژړا راغله، مراد خان دمیتو او مهمندي ممه خېل وقهربدل، ويل، مونږ خو خپل سر د خدای رضا، ننګ او د خان د نمک لپاره په میدان کې ایښی، د جنګ حکم مې ورکړ، د برش څلوېښت سواره، د بهرام پر لښکر چې په يوه کروه فاصله کې پروت و، ورغلل، د بهرام لښکر وبوږنېد تار په تار شو.

٭ ۱۰۸۴ ق شعبان اوولسمه (۱۶۷۳ نومبر):

پر نوښار باندې برید د خټکو او اپریدیو په مرسته وشو. په دغه برید کې د پښتنو مقابلې ته اورنګ زېب، شجاعت خان او مهاراجه جسونت سنګه ورولېږل.

٭ ۱۰۸۴ ق (۱۶۷۳ع):

دا قصیده يې په تخت کوټ کې د استوګنې پر وخت وويله:

پـــرورده کـــه د مغولـــو پـــه نمـــک يـــم
د اورنـــګ لـــه جـــوره هـــم لـــه غرېـــوه ډک يـــم
د افغـــان پـــه ننـــګ مـــې وتړلـــه تـــوره
ننګيـــالی د زمـــانې خوشـــال خټـــک يـــم.

دا قصیده يې نظامپور نه د راتلو پر وخت وويله:

د فســـاد فکـــر مـــې نشـــته خـــدای حاضـــر دی
خپـــل ســـاعت بـــه تېـــروم عمـــر اخـــر دی
د چـــا زړه بـــه هســـې روغ پـــه دنيـــا نـــه وي
د خوشـــال خټـــک چـــې چـــاود ځنـــې خـــاطر دی.

٭ ۱۰۸۴ ق (۱۶۷۳ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تیرا کې یې له دریاخان، تاتارخان، شابیک خان کواټي او ملک خواس خان سره لویه جرګه وشوه او پر نوښار یې د برید پرېکړه وکړه.

✷ ۱۰۸۵ ربیع الاول لومړۍ (۱۲۷۴ ع جون):

له بهرام سره یې بیا په دې جنګ ونښت چې بهرام د مهابت خان په لمسون غوښتل چې خان د چراټ په جنوب کې له توتکي نه وباسي، یانې مهابت خان به د بهرام پر ځای بیا مشري اشرف خان ته ورکړي، خو بهرام بریالی نه شو، البته خان له بهرام سره په ټولو نښتو کې سور مخ و.

✷ ۱۰۸۵ق/ د محرم وروستۍ ورځې (۱۲۷۴ع):

له خوړې نه د تیرا پر لور وخوځېد، د ربیع الاول پر لومړۍ ورځ د تیرا میدان ته ورسېد.

✷ ۱۰۸۴ ق ربیع الاول ۱۵ (۱۲۷۴ ع جون):

د دریا خان افریدي د ورور تاتارخان فاتحې ته ورغی.

✷ ۱۰۸۵ ق د جمادی الثاني وروستۍ (۱۲۷۴ع):

په تیرا کې یې ځلور میاشتې پوره کېدونکې وې، چې د یوسفزیو د ملکانو (عبدال، طالي او اخترعلي) په بلنه د یوسفزیو پر لوري وخوځېد.

✷ ۱۰۸۵ ق د رجب وروستۍ (۱۲۷۴ع):

رستم ته لاړ او هلته یې په شپږو ورځو کې خپله ۹۱۹ بیته منظومه پښتو بازنامه ولیکله:

په نهه سوه اونولس بیته تم شوه
خاتمه ددې نظم په رستم شوه
زر پنځه اتیا کلونه د هجرت دي
د رجب ورځې اخر شوې نهایت دي
په لړم کې مې شروع بازنامه کړه
په شپږ ورځې مې تمامه په خامه کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۴ ق ربیع الاول (۱۲۷۴ ع جون):

له خوړې نه د تیرا میدان ته ورسېد:

✷ ۱۰۸۵ د جمادی الثاني وروستی (۱۲۷۴ ع اکتوبر):

خان د راز علي او حسن علي په ملګرتیا او د اوښ سورو په بدرګه له تیرا نه یوسفزیو ته روان شو، په بازار کې له ایمل خان سره چې له تیرا نه یوسفزیو ته روان و، مخ شو، خان وایي چې سره کېناستو، خبرې مو سره وکړې، د جاروتو یې راته وویل، خو ما ورته وویل، چې که زه پوهېدلای، چې ته به راځې، نو درته ایسار شوی به وای، اپریدیو ډېر ستنولم، خو ستون نه شوم، اپریدي مې رخصت کړل، د څخوبي پر لار د ایمل خان سرې راسره ډکې ته راغله، شپه مې هلته تېره کړه، سبا ببړی راغله، پکې پورې وتم، پر مومندو تېرېدو، ټولو ښه پښتونولي راسره کوله، مېلمستیا یې کوله، مومند مې ښه عالم ولید، خصوصاً نظرمومند عجب ځوان و، کمال خان یې ورور و، زما ډېر خوښ شو، ډېر ننګیالی مېړه و، د پنډیالی پر لار تر سیند پورې وتو، په ملاګوریو کې مو شپه کړه، د چنده په لار ټوټی او د ختکو سیمې ته راغلم.

✷ ۱۰۸۵ ق (۱۲۷۴ع):

خپله خاني یې اشرف خان ته وسپارله.

✷ ۱۰۸۲ ق جمادی الاول لومړی (۱۲۷۵ ع می):

د مردان په شمال لویدیځ ۲۵ میلي کې، برمول ته لاړ او دا بولله یې وبولله:

بیا له کومه راپیدا شو دا بهار
چې په هر لوري یې ملک کړ لو ګلزار
د دربیمې خور اول کال د غفو و
ما چې وې په برمول کې دا اشعار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۲ق د لوی اختر ورځ (۱۷۷۴ع دسمبر):

د ګومبت په جنګ کې چې بنګښو ګټلی و، ژوبل شو، عبدالقادر خان هم ورسره په همدې جنګ کې ټپي شو، خان ددې جنګ انځور دا سې ايستلی دی:

همګـــــي ځوانــــان زمـــا د زړه ارمـــــان دي
يکـــې بيلـــه د عبـــدال تانـــده ځـــواني وه
د غلـــيم ســـره پـــه آس غـــاړه غـــړې شـــو
د عبـــدال د مړنتـــوب بخـــره کـــاني وه.

✷ ۱۰۸۲ق/ دربيمه خور/ جمادي الاول (۱۲۷۵ع اګست):

نظام زوی يې ومړ، چې تاريخي ماده او ويرنه يې خان دا وويله:

خدايـــه وبخښـــې نظـــام ځـــای يـــې جنـــت کـــړې
کـــه د پـــلار پـــه رضـــا شـــي ځنـــې رضـــا و
پـــه دربيمـــه خـــور کـــې ومـــړ کـــال ((غفـــو)) و
شـــپږ ويشـــت کالـــه يـــې د عمـــر وو برنـــا و

✱✱✱

د نظـــام د غـــشي يـــو برابـــر نـــه دي
کـــه خوشـــال پـــه زړه خـــوړلي ډېـــر تاوکـــه
مګـــر زړه يـــې د هـــاتي وي چـــې زغمـــي يـــې
دا شـــيتې چـــې د خوشـــال پـــه زړه شـــوه لکـــه.

✷ ۱۰۸۲ دربيمه خور اوومه (۱۲۷۵ اګست):

ملک عبدال، اختر علي او طالي برول ته ننواتې ورغلل او د هر ډول مرستې لوز او ژمنه يې ورسره وکړه، د سوات د تګ بلنه يې هم ورکړه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان وايي: ((زه هم د دوی په مصلحت دايم سوات لره روان يم، هر چې د خدای رضا شي، هغه به وشي))

✷ ۱۰۸۸ محرم (۱۶۷۷ مارچ):

د مغولي صوبه دار سيد اميرخان خوافي د دوستۍ په وياړ له ځوترې نه پېښور ته د پښتنو او مغولو ترمنځ د سولې راوستو لپاره راغی، د شهزاده معظم شاه عالم هر کلي يې هم وکړ او دا غزله يې هم په پېښور کې وويله:

د بـــې ننگــه پښـــتنو لـــه غمـــه مـــا
لويـــه پرېښـــوه ونيولـــه کمـــه مـــا
هـــاتي ځکـــه پـــه ســـرلوڼي تـــورې خـــاورې
چـــې خبـــر کـــړ د خوشـــال لـــه غمـــه مـــا.

✷ ۱۰۸۸ ق (۱۶۷۷ ع):

خان ددې کال د سولې او له هنده د شاه عالم د راتگ يادونه داسې کوي:

پـــه دا کـــال چـــې شـــاه عـــالم راغـــی لـــه هنـــده
صـــــلحه وشـــــوه دمغولـــــو د افغـــــان.

✷ ۱۰۸۸ محرم (۱۶۷۷ مارچ):

له امير خان خوافي سره تر فتح اباده (دجلال اباد په لويديځ کې) پورې ملگرتيا وکړه.

✷ ۱۰۸۸ق زمری (۱۶۷۷):

دا يې ددغه کال ويلې څلوريزه ده:

ســـږ کـــال چـــې کـــال د ((رحمـــت تـــم)) دی
بـــاران پـــه هـــر چرتـــه پـــه غـــره پـــه ســـم دی
پـــس لـــه شـــپږ ميا شـــتو پـــه چنگـــابن شـــروع شـــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـــه هـــره ورځـــې، تـــر نـــیم ضـــیغم(*) دی.

دا بوللـه يې هم پر همدغه کال وويله:

شـــپږ اووه میاشتـــې پـــه هنـــد پـــه خراســـان
چـــرته ونـــه شـــه پـــه ســـم پـــه غـــره بـــاران
دا ســـږ کـــال چـــې يـــې تاريـــخ ((رحمـــت تـــم)) دی
پـه وګـــړي مبـــارک دی پـه هر شـــان.

(*) د زمري يا اسد مياشت

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۸ زمری ۲۹ (۱۶۷۲ ع)
تر شپږ میاشتې وچکالۍ وروسته د مسلسل باران یادونه داسې کوي:

چې باران په جهان وشو پس له یاسه
فتح الباب و په تحویل د سرطان
د اسد تر نویشتمه ورځ په ورځ شي
په باران سره نهال شو درست جهان.

✷ ۱۰۸۸ ق (۱۶۷۲ع):
د خپلو مړو هلکانو (زامنو او لمسو) غم په همدې بولله کې داسې ژاړي:

دېر زموږ د خېلخانې هلکان و مړل
داغ د زړه دی ((عبدالله)) د یحیی خان
په ((نیک نام)) پسې که زړه درانۍ چوي
د باکو خاطر خوشال شو په ((کامران))

✷ ۱۰۸۹ ق صفر د حمل دولسمه (۱۶۷۷ ع اپریل):
د ګرانۍ او وچکالۍ یاد په دې قطعه کې داسې کوي:

د نوروز په دولسم
میاشت صفر کال د غفط و
غله ګرانه کښت زبون شو
په عالم نازل خط و

✷ ۱۰۸۹ ق رمضان (۱۶۷۸ ع جون):
فالنامه یې نظم کړه.
✷ ۱۰۸۹ جمادی الاول اوومه (۱۶۷۸ ع جون):
سوات ته لاړ او اووه میاشتې هلته پاتې شو.
✷ ۱۰۸۹ ق د کمکي اختر ورځ (۱۶۷۸ ع فبروري)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپل فقهي اثر (فضلنامې) نظمول يې چې په روژه کې يې پيل کړي وو ،
د اختر پر ورځ پای ته ورسول.

دا ســــر کــــال چــــې د غــــفط دی
يــــو کــــتاب مــــې پــــه نمــــط دی
پــــه روژه کــــې الــــتيام شــــه
د اخــــتــــر پــــه ورځ تــــمام شــــه

✷ ۱۰۹۰ق (۱۲۷۸ع):
ددې بې مطلعې بوللې د بوللو کال:

قســـمت خــــو چــــارې راوکــــړې
ننــــداره د درســــت جهــــان شــــوم
نــــه ګــــناه نــــه مــــې تــقصــــير و
د بادشــــاه پــــه بنــــد زنــــدان شــــوم
اوس زرنــــوي کــــال دهجــــرت دی
چــــې بــــاني ددې بيــــان شــــوم.

✷ (۱۰۹۰ ق رجب دربيمه (۱۲۷۹ ع د سمبر):
د کـواړ د ډوډي پـه جنـګ کـې يـې چـې د مغـولي لاسـپوڅو پـه لمسـون ونښت، د مغولو د پلوي بنګښو لښکرو ته ماته ورکړه، دا سوبه يې داسې انځورلې ده:

د اســــد تحويــــل زر يــــو نــــوي رجــــب و
پــــه دربــــيم د جنــــګ اغــــاز شــــو دا کــــلام
پــــه غلــــيم بانــــدې دې هســــې فــــتح تــــل وه
لکــــه دا فــــتح چــــې وشــــوه والســــلام

محمد اسمعيل يون — سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۹۱ ق رمضان د میزان لومړی (۱۲۷۹ ع سپتمبر)
دا قصیده یې وویله:

راشـــــه واوره د داســــــتان
نیــــک و بـــد پکـــې بیـــان
د اویـــا کلونـــو اوس یـــم
پـــــه دا مــــاه رمضـــان
کـــال زر یـــو نـــوي هجـــرت دی
هـــم تحویـــل دی د میـــزان

دا قصیده یې هم پر همدغه کال په ((نړی)) (✷) کې وبولله:

چـې مــې ولیــده د خپلــو زویــو کــار
زویــه واړه ځګرخــون دي د خپــل پــلار
دهجــرت زر ســل کلونــه نــه تــري کــم
چـې نـړی کـې مـې اغـاز کـړه دا اشـعار

✷ ۱۰۹۲ ق جمادی الاول پنځمه (۱۲۸۰ ع - جون):
د اشرف خان پرځای یې بهرام خان ته مشري وسپارله.
✷ ۱۰۹۲ ق (۱۲۸۰ع):
ددې بې مطلعې بوللې یا قصیدې د بوللو کال:

زمـــا مـــشران زویـــه
چـې یـې کـار شـو امتحـان
زر دوه نـــوي د هـــجرت
ګـــوره څـــه وکـــا اســـمان

✷ ۱۰۱۳ق / ۱۲۸۱ع:

(✷) د یو کلي نوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا غــزل یــې د هــمدې کال وینا ده:

پارینـــه چـــارې چـــې ســـږ نــــه شتـــه خوشـــاله
دا د ســـږ چـــارې بـــه هـــم نــــه وي تـــر کالـــه
دا ســـږ کـــال چـــې دغفـــج دی چـــې غفـــد شـــي
امیـــدوار او ســـه لـــه بختـــه لـــه اقـــباله

✷ ۱۰۹۵ ق محرم (۱۲۸۳ دسمبر):

دا بولله یې وبولله:

زه د شـــعر پـــه کـــار هـــېڅ نـــه یـــم خوشـــال
ولـــې خـــدای مـــې کړپـــه غـــاړه دا مقـــال
نـــوې میاشـــت د محـــرم غصـــه یـــې کـــال دی
پـــه غلـــیم مـــې غصـــه وورېـــژه دا کـــال
خدایـــه هـــومره مهلـــت ورکـــړې پـــه دنیـــا کـــې
چـــې کـــاږه کارونـــه ســـم کانـــدي خوشـــال

✷ ۱۰۹۵ ق (۱۲۸۳ ع):

پر دغه کال یې د پښتو اشعارو شمېره څلو ښت زرو ته ورسېده:

✷ ۱۰۹۵ ق شعبان (۱۲۸۳ ع):

د برات دلومړۍ شپې د خوب انځور داسې کوي:

شـــپه د بـــرات وه، یـــو خـــوب مـــې ولیـــده
کـــال یـــې ((غصـــه)) دی هـــر کـــور مـــې ښـــه لیـــده
دوه تـــورې مـــاتې شـــوې، یـــوه مـــې روغـــه شـــوه
دویـــم صمصـــام مـــې پـــه رغېـــده ولیـــده

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۹۷ق (۱۶۸۵ع)

ددې کال د ټولنیزې وضعې انځورونه یې په دې بې مطلعې بوللې کې داسې کړې ده:

سږ کـــال چـــې دغـــواص دی
پـــه هـــر لـــوري دي تبـــژن
د مـــرګ تبـــی یـــو ځپـــر دی
د ژونـــدون تـــبی بـــل ځپـــر

د خپل درویشت کلن ((بختناک)) زوی د مړینې یاد هم په همدې قصیده کې کوي:

بخـــت نـــاک پـــه دوه هفتـــې شـــي
تـــر فـانـــي جـهـانـــه ســـېر
ژونـــدی و درویشـــت کـــاله
زلـمـــیتوب شـــه بـــاندې زلېـــر

✷ ۱۰۹۸ ق (۱۶۸۵ ع):

ددې بوللې په ترڅ کې د ۱۰۹۷ کال له وبا نه د خلاصون او د خپل یوې مېرمنې د بختناک دمور، د یوه زوی ((بختناک)) او یوه لمسي (سرفراز) د ویر یاد داسې کوي:

د غـــــواص د کــــال وبــــا
خـــدای یـــې مـــه راولـــه بیـــا
بختنـــاک مـــې پکـــې ومـــړ
مـــور مـــې هـــم بـــو تـــه قضـــا
یـــو هلـــک یـــې و راپـــاتې

محمد اسمعیل یون سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورپسې شه زر فنا
سرفراز د سعادت و
ښه لمسی مې و زېبا
په دا کال له ما قضا کړ
په ارمان ارمان جدا
کال حصغ شو وبا لاړه
هم عسرت کړه راته شا
یو خوشال دا دعا نه کا
درست جهان کا دا دعا

✷ ۱۰۹۸ ق (۱۶۸۲ ع):
پر دغه کال یې یو زوی طاهرخان، مومند یو ختکو وواژه، (تاریخ مرصع ۱۲۵۱) یو یې لمسی د بهرام خان زوی معظم ومړ چې خان یې ویر په دې توګه کړی دی:

ما د معظم په لیدو مینه ماته نه کړه
څه د قضا رنځ و په هفته کې څه و څه شو
دریغه دریغه دریغه که یې مرګ په بدلېده وای
څو به مې پرې ورکړل، ولې مرګ مېلمه د ده شه
ښه تاریخ یې راغی (بې بدل معظم)
خوشال د ده نیکه دی، دنیکه یې داغ په زړه شه

✷ ۱۰۹۹ ق شعبان (۱۶۸۸ ع جولای):
دېوان یې د اپریدیو په چانکوړ کې (د چراټ په جنوب لویدیځ کې) بشپړ شو.

✷ ۱۱۰۰ ق ربیع الثاني ۲۸ جمعه (۱۶۸۹ ع فبروري) شلمه د ۱۰۲۸ د کب لومړۍ.

محمد اسمعیل یون

سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ ستر خان خوشال خان خټک اخر تر ۷۸ کاله ستړي او نيمګړي ژوندانه وروسته د ژوند امانت د خپل حقيقي څښتن حضور ته وسپاره. (انا لله و انا اليه راجعون)

خان تر جامې بدلولو لږ دمخه هم د پښتنو بې ننګي په دغو ټکيو ژړله:

پښتانه چې بې ننګي کا څوک يې څه کا
ګورستان لره به درومو له ارمانه.[1]

دويم څپرکی

د خوشال بابا اثار

خوشال بابا د ستر فکري نبوغ او ژور تخيل خاوند و. له خپلو ګڼو سياسي او ټولنيزو بوختياوو سره سره يې يوه شيبه هم قلم او کاغذ له ګوتو لرې نه کړ او له شمېره وتي اثار يې وليکل.

که موږ د خوشال سياسي او ټولنيز ژوند وڅېړو او د هغه مبارزې او مصروف ژوند ته نظر وکړو او بيا د هغه ليکلو اثارو ته پام وکړو، نو ويلای شو چې خوشال بابا د نړۍ داسې يو ستر ليکوال دی چې د نړۍ هېڅ ليکوال هم په داسې يو سخت، تنګ او کړکېچن ټولنيز او سياسي چاپېريال کې دومره اثار نه دي ليکلي.

ختيځپوه ميجر راورټي انګريز د بابا د ټولو اثارو شمېر (۲۵۰) عنوانه ښودلی دی. کله چې د بابا نبوغ او تخيل ته ګورو، نو د راورټي خبره له مبالغې ډکه نه برېښي. د بابا د اثارو بله ارزښتمني په دې کې ده چې د ژوند بېلابېلو خواوو ته ځانګړي شوي او په هره خواکې په داسې ژور فکر ليکل شوي چې تر ده دمخه خو يې هېڅ ساری نه و آن تر ده وروسته هم، چا په هغو برخو کې داسې اثار نه دي پنځولي.

---

[1] محمد اصف صميم، ګام پر ګام له خوشال سره، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه- جرمني، پېښور، ۱۳۷۸ل کال، ۳-۲۳مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکار، سیاست، ادب، صحت، سفر، فلسفه، تصوف، عرفان، مبارزه، ښوونه او روزنه، ټولنپوهنه او د ژوند نورې خواوې، ټولې په کې رانغاړل شوې دي. د خوشال بابا ټول لیکل شوي اثار تر اوسه پورې لاسته نه دي راغلي، خو د وخت په تېرېدو سره کېدی شي نور اثار یې هم لاسته راشي. موږ به دلته د بابا هغه اثار معرفي کړو چې تر اوسه لاسته راغلي او یا یې یوه برخه د څېړونکو تر ګوتو شوې ده:

محمد اسمعیل یون　　　　　　　　　　سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف- د بابا منظوم اثار

۱- دېوان خوشال خان ختېک:

دا دېوان د ډاکتر ايچ ډبليو بيليو په سمون، اوږون او د سلطان بخشي داروغه په اهتمام د پېښور چلخانې په چاپخونه کې پر ۱۸۲۹ يا ۱۸۷۰ کال چاپ شوی دی. (۲۰۸) مخه لري، بشپړ دېوان نه دی، خو د خوشال د کلام د هرې برخې بېلګې لري.

دېوان خوشال خان ختېک:

په ۱۲۸ مخونو کې د لاهور په کريمي چاپخونه کې چاپ شوی دی. د چاپ نېټه يې څرګنده نه ده، خو داسې ښکاري چې تر ۱۹۲۰ کال وروسته چاپ شوی دی.

دېوان خوشال خان ختېک بزبان افغاني و فارسي:

دا د خوشال خان ختېک د کلام منتخب دی، چې دوه برخې لري؛ لومړی برخه يې ۵۲ مخه لري او دويمه برخه يې ۱۲۸ مخه ده. د دېوان د منتخباتو اهتمام د پېښور د قصه خوانۍ بازار د کتاب سوداګر کهرک سنګهـ له خوا شوی دی. په دې انتخاب کې غزلونه، قصيدې، قطعې او څه رباعي هم راغلي دي. دا منتخب د ډاکتر ايچ ډبليو بيليو له دېوان څخه راچاڼ شوی او بيا چاپ شوی دی.

دېوان خوشال ختېک بزبان افغاني و فارسي:

د خوشال بابا د کلام دا ټولګه هغه ټولګه ده، چې د سلطان بخش داروغه په اهتمام چاپ شوی و او بيا پر ۱۹۲۹ کال د حاجي عبدالرحمن په غوښتنه د مولانا عبدالمجيد افغاني په مقدمه يو ځل بيا په ۲۰۸ مخونو کې چاپ شو.

د خوشال مرغلرې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بابا د کلام دا ټولګه چې غزلونه، قصيدې، قطعې، رباعي او نور شعري شکلونه په کې راغلي، د علامه عبدالحی حبيبي په هڅه او زيار پر ۱۳۱۷ ل ۱۹۳۸م کال په کندهار کې چاپ شوې ده، دا ټولګه ۱۱۲۸ مخه لري.

کليات خوشال خان خټک:

په دې کتاب کې د خوشال بابا غزلونه، قصيدې، قطعې او نور متفرقه شعرونه راغلي دي. تکړه څېړونکي دوست محمد کامل مومند پرې حاشيه او سريزه ليکلې ده. دا کتاب پر ۱۳۷۱هـ ق ۱۹۵۲م کال د اداره اشاعت سرحد له خوا چاپ شوی او همدا کتاب دويم ځل پر ۱۹۶۰ کال بيا چاپ شوی دی.

د خوشال خان خټک کليات لومړی ټوک:

د خوشال بابا د شعرونو دا کليات پر ۱۹۷۹ (۱۳۵۷) کال د بابا د درې سوه يم تلين په درناوي، د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی. د بابا (۹۱۰) غزلونه په کې خوندي شوي او (۵۱۹) مخونو کې چاپ شوی دی. دا کتاب پر ۱۹۸۰ کال بيا چاپ شوی او پر دواړو چاپونو يې ډاکتر ګل محمد نورزي او محمد صديق روهي سريزې ليکلې دي.

منتخبات خوشال:

د پېښور پښتو اکېډمي، پر ۱۹۵۲م کال په ۳۲۰ مخونو کې چاپ کړې دی. سيد انورالحق يې په نثر، اردو ژباړه هم کړې ده.

کليات خوشال خان خټک:

په دې کتاب کې د بابا غزلونه راغلي دي، شېرشاه ترخوي ترتيب کړی، سريزه يې پرې هم ليکلې ده، د (۱۹۸۵)يا (۱۹۸۲) کال په پيل کې عظيم پبلشنګ هاوس پېښور کې چاپ کړی دی. د مخونو شمېر يې (۳۷۲) دی.

ارمغان خوشال:

د بابا د شعرونو دا کتاب سيد رسول رسا ترتيب کړی او يوه اوږده سريزه يې هم پرې ليکلې ده. دا کليات تر ټولو لوی دی، چې فضل نامه، بازنامه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

سواتنامه نامه هم په کې دي او پر ۱۹۲۴م کال په پېښور کې چاپ شوی دی، د مخونو شمېر یې (۱۱۷۷) دی.

د خوشال رباعیات:

په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا په ۱۹۷۰م کال چاپ شوی، چې (۲۹۹) مخونه لري.

۲- د خوشال خټک کلیات دویم ټوک:

دا اثر پر ۱۳۷۰ل کال د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا په کابل کې خپور شوی او د خوشال بابا یو شمېر داسې غزلونه، قصیدې او نور شعرونه په کې راغلي، چې په لومړي ټوک کې نه شته.

۳- بازنامه:

دا کتاب په مثنوي فورم کې لیکل شوی او د لیکلو کال یې ۱۰۸۵ هـ ق دی. دا کتاب پر ۱۹۵۳م کال د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی او ۲۷ مخونه لري. پوهاند صدیق الله رښتین پرې حاشیه لیکلې او سمون یې کړی دی. په کتاب کې د بازونو د روزنې، پالنې او د رنځونو علاج په باب معلومات راغلي دي. دا کتاب د همېش خلیل په حاشیه او سمون پر ۱۹۸۵م کال د خوشال ریسرچ سیل له خوا هم چاپ شوی دی.

۳- سوات نامه:

دا هم د بابا یوه مثنوي ده، چې پر ۱۰۸۲ هـ ق کال لیکل شوې او د سوات د سیمې جغرافیایي، ټولنیز او کلتوري حال په کې بیان شوی دی. دا کتاب دخوشال د درې سوم تلین په مناسبت په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. استاد عبدالحی حبیبي پرې سریزه لیکلې ده، د پېښور د اسلامیه کالج د انګریزي ژبې پروفیسور شکیل احمد، سوات نامه په انګریزي ژباړلې او حاشیه یې پرې لیکلې ده، چې پېښور پوهنتون ورته پرې د (ایم فل) ډګري ورکړې ده. سواتنامه د همېش خلیل په سریزه پر ۱۹۸۲م کال خوشال ادبي و ثقافتي جرګې اکوړه خټک له خوا چاپ شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سواتنامه په تاریخ مرصع کې هم راغلې او ارمغان خوشال کې هم چاپ شوې ده.

۴- فضل نامه:

دا کتاب هم په مثنوي فورم کې لیکل شوی دی. د لیک نېټه یې ۱۰۸۹هـ ق کال دی. فقهي مسایل په کې ځېړل شوي دي. یو څه برخه په کې د طب په باب هم شته. دا کتاب پر ۱۹۵۲م کال د محمد عبدالشکور په سریزه د اداره اشاعت سرحد پېښور له خوا چاپ شوی دی. اصل متن یې (۲۵۰) مخه دی.

۵- طب نامه:

دا کتاب هم په لنډ بحر په مثنوي فورم کې لیکل شوی او د بابا د ۲۸۲ تلین په مناسبت په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. دا کتاب بیا د همېش خلیل په حاشیه، لټون او سمون په پېښور کې خوشال ادبي جرګې اکوړې چاپ کړی دی او بل ځل بیا د میا تقویم الحق کاکاخېل په سمون د خوشال ریسرچ سیل له خوا پر ۱۹۸۵ کال چاپ شوی دی. طب نامه په نظم لیکل شوې او طبي مسایل په کې ځېړل شوي دي.

۶- اخلاق نامه:

دا هم یوه مثنوي ده چې حمد و نعت، مذهبي او اخلاقي مسایل په کې راغلي دي. دا کتاب لومړی ځل پر ۱۹۸۱م کال د پېښور پوهنتون د پاکستان د مطالعاتو مرکز له خوا په پاکستان مجله کې چاپ شوی دی.

دا اثر (۱۷۲) مخه لري. همېش خلیل یې لټون او سمون کړی. دا کتاب په جلا بڼه، د قامي مکتب پېښور له خوا هم چاپ شوی دی. اخلاقنامه وروستي ځل د حبیب الله رفیع په سریزه، سمون او سپړنو پر ۱۳۸۰ل کال په ۱۲۷ مخونو کې په لاهور کې چاپ شوې ده.

۷- فراق نامه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هم منظوم اثر دی، بنه یې زیاتره د مثنوي ده. د خوشال بابا د زندان د شپو ورځو اثر دی. دا کتاب لومړی ځل پر ۱۹۸۲ کال د پېښور پوهنتون د پاکستان د مطالعاتو مرکز له خوا په پاکستان مجله کې چاپ شوی او بل په ځانګړي ډول د همېش خلیل په سمون، لمنلیکونو هڅه او هاند دقامي مکتبه پېښور له خوا پر ۱۹۸۳ کال چاپ شوی دی.

فراقنامه په کابل کې هم پر ۱۳۶۳ل کال چاپ شوې ده. خو درېیم ځل پر ۱۳۸۰ل کال د سرمحقق زلمي هېوادمل په سریزه، سمون او تعلیقاتو د پښتون کور له خوا د (۵۰۰) ټوکو په شمېر په ۲۱۷ مخونو کې چاپ شوې ده.

۸- فالنامه:

دا کتاب د فال کتلو او د هغې په پوهې پورې اړه لري. د حبیب الله رفیع په سمون د خوشال ریسرچ سیل له خوا پر ۱۹۸۵ کال چاپ شوې او (۸۲) مخونه لري. دا اثر دویم ځل د همدې لیکوال له خوا د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې په لګښت پر ۱۳۸۰ل کال په لاهور کې چاپ شوی دی. دا اثر د مثنوي په فورم کې لیکل شوی دی.

۹- نام حق:

نام حق د خوشال بابا هغه اثر دی چې د فارسي له (پنج ګنج) څخه ترجمه شوی دی. خوشال بابا دا ژباړه په ۱۰۶۲هـ کال کې بشپړ کړې ده. په دې اثر کې ځینې دیني مسایل لکه روژه، لمونځ او د هغو فرایض تشریح شوي دي. دا اثر د همېش خلیل په سریزه په ۴۰ مخونو کې په پېښور کې پر ۱۹۹۲ کال چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- د بابا منثور اثار

خوشال بابا د خپلو ډېرو منظومو اثارو تر څنگ، گڼ شمېر منثور اثار هم لري، چې د ژوندانه پر بېلابېلو خواوو رڼا اچوي، دلته یې هغه اثار معرفي کوو چې د زماني له بادونو او گردونو خوندي پاتې او یا یې څېړونکو او خوشالپوهانو ته څرک معلوم دی:

۱- دستار نامه:

د بابا د نثر کتاب دی چې په رنتهبور زندان کې یې د اسارت په ورځو شپو کې لیکلی او لومړی ځل پر ۱۳۷۱ هـ ق، ۱۹۵۲م کال د اداره اشاعت سرحد پېښور له خوا چاپ شوی دی. عبدالشکور صاحب پرې سریزه لیکلې ، سمندرخان سمندر او دوست محمد کامل مومند یې پېژندنه کړې ده. دا کتاب پر ۱۳۴۵ل - ۱۹۶۶م کال په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا هم چاپ شوی، چې پوهاند صدیق الله رښتین پرې سریزه لیکلې ده. د پېښور چاپ اصل متن ۲۷۸ مخه او د کابل چاپ ۱۴۵ مخه دی. د دستارنامې اردو ژبې ژباړه طاهر غزنوي کړې ده او پر ۱۹۸۰م کال پښتو اکېډیمۍ پېښور چاپ کړې ده.

۲- زنځیري یا خط نامه:

دا د لیک یو ډول دی چې د بابا له کورنۍ سره اړه لري. دا کتاب د حبیب الله رفیع په حاشیه او هڅه د خوشال ریسرچ سیل پېښور له خوا پر ۱۹۸۵ کال په ۱۷۲ مخونو کې چاپ شوی دی.

۳- هدایه:

له عربي ژبې څخه فقهي مسایلو په باب د بابا نثري ژباړه ده چې دیني مسایل پکې څېړل شوي دي.

۴- بیاض:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نثر کې د خوشال يو ډېر ښه اثر دی. ځينې تاريخي برخې هم لري، چې افضل خټک په تاريخ مرصع کې نقل کړي دي.

۵- فرخ نامه:

د توري او قلم بحث دی چې تراوسه چاپ شوی نه دی.

۶- ائينه:

دا هم يو ديني کتاب دی چې تراوسه چاپ شوی نه دی.

۷- ختکنامه:

د خوشال بابا بل اثر دی چې د خټکو د اصل و نسب په باب معلومات په کې راغلي دي. دا ليکنه په تاريخ مرصع کې هم راغلې او افضل خان خټک هم پرې خپل نظر ورکړی دی. د بابا دا اثر په مستقل ډول پر ۱۳۸۰ل کال د حبيب الله رفيع په سريزه د پښتني فرهنګ د ودې او پراختيا ټولنې له خوا په لاهور کې چاپ شوی دی. (۳۹) مخه لري.

۸- نسبنامه:

نسبنامه د خوشال خان خټک بل اثر دی چې افضل خان خټک په تاريخ مرصع کې راوړی او ځای پر ځای يې خپل نظر او فکر هم په کې ګډ کړی دی. دا اثر په مستقل ډول د حبيب الله رفيع په سريزه، سمون او سپړنه پر ۱۳۸۰ل کال د پښتني فرهنګ د ودې او پراختيا ټولنې له خوا په لاهور کې چاپ شوی او د ټولو مخونو شمېر يې (۲۹) دی. په دې کتاب کې خان د خپلې کورنۍ پېژند نه کړې ده.

۹- ساعتنامه:

د خوشال بابا يو بل ډېر کوچنی او منثور اثر ګڼل شوی، چې حبيب الله رفيع پرې سريزه ليکلې او سمون يې کړی. په دې اثر کې د ساعت او وخت او سفر په باب لنډ معلومات راغلي دي. دا اثر له سمون، بشپړتيا او سريزې سره ټول (۲۰) مخه لري او پر ۱۳۸۰ل کال د پښتني فرهنګ د ودې او پراختيا ټولنې له خوا د لاهور په ملت چاپخونه کې چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۰- هندوکوهنامه:

د خوشال بابا يو منثور يونليک دی، چې د دده دوو جګړه ييزو سفرونو بيان کوي. ددې يونليک متن هم له تاريخ مرصع څخه را اخيستل شوی، دا کتاب د پښتني فرهنګ د ودې او پراختيا ټولنې له خوا د لاهور په ملت چاپخونه کې پر ۱۳۸۰ ل کال چاپ شوی او سريزو سره (۲۵) مخه لري.

۱۱- وصيتنامه:

د خوشال بابا يوه بله ليکنه ده چې په تاريخ مرصع کې د هغه لمسي افضل خان ختک خوندي کړې ده. دا ليکنه په مستقل ډول د حبيب الله رفيع په سريزه پر ۱۳۸۰ ل کال په لاهور کې په ملت چاپخونه کې چاپ شوې ده. د کتاب لګښت د پښتني فرهنګ د ودې او پراختيا ټولنې له خوا برابر شوی او د سريزو په ګډون يې د مخونو ټول شمېر (۱۷) ته رسېږي. په دې ليکنه کې خوشال بابا خپلو زامنو او لمسو ته له نورو سره د چلند او سلوک په باب نصيحتونه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېيم ځپرکی

د خوشال بابا د اند ځینې خواوې

خوشال بابا د علم او تفکر یو کان دی، هر څوک چې پر خوشال څېړنه کوي، نو دده د فکر ژورلید ته متوجه کېږي، د ژوند یو ډگر هم د بابا د فکر له پلوشو تیاره پاتې شوی نه دی، خو د بابا د فکر د ټولو خواوو څېړنه، کتاب نه، کتابونو ته اړتیا لري، موږ به دلته په ډېر لنډېز او چاڼېز ډول د بابا د فکر ځینو خواوو ته نغوته وکړو:

صوفي خوشال

کله چې څوک د خوشال بابا د شعرونو ظاهري ښکلا او خپله د بابا رندانه او شاعرانه مزاج ته گوري، نو داسې یو شخصیت یې په ذهن کې تداعي کېږي چې خوشال داسې یو رند ، مست، ازاد او باغي شاعر دی، چې یوازې د ښکلا په میو مست دی او نور نو د ژوند د اسرارو تل ته نه دی ښکته شوی او د معرفت په خوږلنیوکې یې خپل روح نه دی لمبولای، خو کله چې د بابا د کلام په سمندر کې اوږد سفر وکړي، نو بیا ورته معلومېږي چې د بابا د فکر په سمندر او د تخیل په اسمان کې د معرفت څومره مرغلرې او څومره ستوري بلېږي، کله چې موږ د بابا صوفیانه کلام ته پام کوو ، نو یو داسې بشپړ صوفي زموږ په نظر راځي چې له عبادت او ریاضیت پرته یې بل هېڅ کار نه دی کړی. هغه د خدای معرفت د بنده لویه نېکمرغي گڼي او هغه چا ته چې خدای پاک دا ځواک ورکړی وي، هغه د خدای خاص خاص بنده گان دي. دی وایي که انسان غواړي چې هغه لوی نقاش (خدایء) وپېژني نبه به دا وي چې خپل ځان وپېژني، چې څنگه او چا جوړ کړی یم. لکه یو انځورگر چې یو انځور جوړ کړي او پر دېوال یې وځړوي، نو خلک بیا ټول د هغه انځورگر صفتونه پیل کړي ، دغسې چې خدای(ج) په خپل کرم او پوهې انسان جوړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي، باید موږ متوجه شو او د همدې انسان پېژندنې له لارې خپل رب او اصلي نقاش وپېژنو. بابا په خپل یو کلام کې وایي:

صورتګر چې ښه صورت په دېوال ساز کا
کل عالم په صفت زبان د راز کا
د هغه نقاش په صنع نظر نه کا
چې له څه څاڅکي نه دا نقش و طراز کا
سترګې، وروځې، پوزه نور کېږدي په مخ کې
غاښ و شونډې، ژبه، خوله سره پرداز کا
یو سر بل سر په سر جوړ کا دوه غوږونه
چې په دواړو اورېدنه د اواز کا
بند په بند د لاسو ګوتې و بله کېږدي
سر ترپایه درست صورت سره یو راز کا
که څوک زرکتابه وکښي له دې بابه
که په کښل شي زر به نور پسې اغاز کا
هر و ښته چې په صورت باندې لیده شي
که پرې ځیر شې د شناخت ور به درته واز کا
خاص بنده د خدای هغه ګڼه خوشاله
چې د ځان په معرفت یې سرفراز کا[1]

د تصوف ډېر تعریفونه شوي دي، چا ورته د فاضله اخلاقو او چا ورته د رباني عشق حصول ویلی دی، څوک وایي چې له لوی خدای(ج) سره د مانا او معاملې ساتل تصوف دی. شیخ عبدالقادر جیلاني وایي چې د خدای(ج) او

[1] د خوشال خټک کلیات، لومړی ټوک، د علومو اکاډمی، ۱۳۵۸ل کال، ۱مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنده ترمنځ چې کوم حجابونه دي د هغو لرې کول تصوف دی، حمزه بابا وايي: ((د انسانيت له عنصر نه د حيوانيت او ملکيت تسلط پورته کول او دا دواړه د انسانيت تابع کول تصوف دی)).

هر صوفي چې کله د تصوف لاره نيسي، نو يو استاد ته اړتيا لري، چې د تصوف په اصطلاح کې ورته شيخ ، مرشد او پير وايي، چې پرته له هغو ورته په دې لاره تګ ډېر ګران او له خطره ډک وي. خوشال بابا هم همداسې يو مرشد درلود ، دی د حضرت شيخ رحمکار کاکا مريد و لکه چې وايي:

((طريقت کې مقلد د شيخ رحمکار يم))

او په يو بل ځای کې ترې مرستې غواړي:

د خوشال تکيه په خدای ده　　　بيا په تا ده رحمکاره

د تصوف له مخې که يو انسان د خدای(ج) د ټولو صفاتو هنداره وي، خو يو صفت يې دا هم دی چې هغه مرکزي حيثيت او د نورو ټولو صفتونو لپاره د محور حکم لري او هغه د انسان د تخليق منشا ده چې مرکزي صفت لري.

په تصوف کې لومړی درجه د فنا فی الشيخ ده او هر کله چې دا فنا حاصله شي نو بيا سالک د فنا فی رسول مرحلې ته تيار شي او له دې مرحلې نه بيا د فنا فی الله او په پای کې بيا د بقا بالله مرتبه حاصلوي، چې د سالک ژوند ومري. خوشال وايي:

زه هاله د عاقبت ناوې قبول کړم
چې يې خپله تمنا ورکړه په مهر

تر هغه چې انسان په خپل فطرت غالب نه شي، هغه پر خپل وجود نه شي واکمنېدلای، د کائيناتو تسخير خو لا ډېره ګرانه خبره ده.

خوشال وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا هاله د یګانګۍ له حاله لاف کړه
ته د غیرو اند یښنې له زړه خارج کړه

***

ترې په سل رنګه ګلونه شګفته شي
هر سړی چې خاکساري واخلي ځان خاک کا

***

چې دې زړه هغه به وویني خوشاله
خو یوه قطره که تېر شي تر درخته

***

تر مطلوبه پورې شرط د رسېدو دی
که تمامه لار په وینو شي الوده

***

نور څه نه شته لاندې باندې
واړه دی دی چې څه کاندي

***

یو وهم که څه دي چې په خلکو باندې پېښ شو
دنیا دنیا هېڅ نشته که نمود که نا نموده

***

مخ د یار له خط و خاله مستغني دی
د غني وي هر اسباب له خپله کوره

د خوشال په شعرونو کې د تصوف دواړه برخې (وجودي) او (شهودي) تر سترګو کېږي او د دواړو ښودنه یې کړې ده.

جدایي نشته وصال ځینې بعد وهم وخیال دی
له هغه چې هم خانه وم هم خانه یم لا تراوسه
هغه شان له خپله یاره بې وکیله بې ریباره

محمد اسمعیل یون — سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه خوشال چې یګانه وم یګانه یم لا تراوسه

***

یار مې هسې رنګه ځای ونیو په سترګو
چې د هر لوري ته ګورم واړه دی دی

***

خدای یو هسې فکر راکړ   چې یې ملک راته رڼا کړ
چې په ملک په ملکوت دی   پرې خبر یې زړه زما کړ
په اعلی په اسفل واړه   راښکاره یې هر اشیا کړ
که په نورو توره شپه ده   په خوشال یې سپین سبا کړ

یار د ما څه په کور دننه ناست و
زه بې روحه ګرځېدم دده په مرسته

***

یار په هر لوري جلوه کا ورته ګوره
که دې نه دي د لیدلو سترګې پټې

***

که دې سترګې د عرفان شته مبارک شه
د ګلزار په ننداره چې استقلال کړې

***

یو مې بیاموند په هر څه کې
چې مې وکړ د زړه سیر

***

ذرې ته چې داسې برېښي منوره
که پوهېږې دا برېښنا دې ده له لمره

محمد اسمعیل یون   سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعر خوشال

د خوشال بابا د ليکوالۍ زياته برخه د هغه شاعري ده، چې ده ورته د خپل ژوند (۵۸) کلونه وقف کړي وو. خوشال د خپل ژوند په دې (۵۸) کلن ادبي بهير کې تر (۲۵۰) عنوانو زيات اثار وليکل، چې زياته برخه يې منظوم اثار وو. بابا په خپل دې منظوم کلام کې د ژوند د بېلابېلو خواو منځپانګه خوندي کړې ده.

خوشال په شل کلنۍ کې پر شعر ويلو پيل کړ او لومړنی شعر يې پر (۱۰۴۲ق (۱۲۳۰) ميلادي کال وو ايه چې داسې پيلېږي:

عقـــل ســـل د مصــــلحت بندونـــه جـــوړ کـــا
چـــې د عشــق ســيلاب پــرې راشــي واړه نـــوړ کـــا

خوشال بابا د خپلې شاعرۍ له پيله بيا تر پايه پورې په بېلابېلو شعري فورمونو کې شعرونه وليکل چې په هغو کې قصيده، غزل، مستزاد، قطعه، رباعي او نور بېلابېل فورمونه شامل دي.

بابا په پښتو شاعرۍ کې د نوې پښتو شاعرۍ بنسټونه کېښودل، د پښتو د شعر مانۍ يې ودانې کړې او کله چې يې پښتو شاعري پيلوله نو دا ژمنه او وړاندوهنه يې هم ورسره کړې وه چې:

د پښتو ژبه به اوس په آب وتاب شي
ما خوشال چې په پښتو شعر بيان کړ

کله چې خوشال بابا د پښتو شاعرۍ عزم وکړ، نو بيا يې ټول شاعران هم وتلل، د هغو نيمګړتياوو ته يې ګوته ونيوله او دا يې هم وويل چې پښتو شاعري تر ده پخوا په تول تللې نه وه؛ وزن، بحر او عروض يې معلوم نه وو او دا ټول ورته ده جوړ کړل.

محمد اسمعيل يون　　　　سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو په حال او په ماضي کې هسې نه و
چې ښکاره یې د خبرو راته خوند کړ
د میرزا دېوان مې ومانده په ګوډي
مسخره مې ارزاني خویشکي زمند کړ
که دولت و که واصل و که دا نور وو
په خبرو مې د هر یوه ریشخند کړ
کلمې مې ورته سازې کړې د قندو
د وربشو په ډوډۍ به چې یې شخوند کړ

***

کله چې د خوشال بابا شاعري وغوړېده، نو هنګامې یې لور پر لور خورې شوې.

بندوبست د پښتو شعر ما پیدا کړ
ګڼه شعر د پښتو و غیر سیال
نه یې وزن نه تقطیع نه یې عروض وو
دوه مصرع یې د ضعیف بحر دوه تال
د غزل یې نه مقطع نه یې مطلع وه
نه صفت نه یې تشبیه نه یې مثال
ګلستان زما د نظم شګفته شو
پرې وهي شیدا بلبله پروبال
ګلدستې یې لور په لورپه ملک خورې شوې
تر کابله تر کشمیره تر بنګال

خوشال خټک د خپلې دورې د کلتور او ثقافت یو ځلاند ستوری و او د خپلې زمانې د ډېرو علومو او څانګو په باب یې زیات معلومات په خپله شاعرۍ کې بیان کړي دي. اوس که څوک وغواړي چې د خوشال خټک اشعار ترجمه کړي، نو باید دایرة المعارف یې تر څنګ وي، ځکه چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمان لپاره نه یوازې په شاعرۍ، تاریخ، حقوق، اسلامپوهنه او جنګي مهارتونو کې معلومات په کار دي، هغه باید پر فلسفه، بیولوژي، ښکارپېژندنه او د نورو علومو په څانګه کې هم معلومات ولري. بابا وايي:

درست دېوان مې لکه باغ د علم ګنج دی
په کې هر رنګه ګلونه هر نهال

خوشال بابا سره له دې چې پر عربي، فارسي او ځینو نورو ژبو پوهېده او په پارسي کې خو یې ښه شاعري هم کړې ده، خو د خپل ژور ملي شعور له مخې یې پښتو شاعرۍ ډېره زیاته خوښېږي ، نو ځکه خو وايي:

پارسي شعر مې هم زده
سلیقه لرم د دواړه
پښتو شعر مې خوښ کړ
هر څوک خپل ګڼي ښاغلی

نو ځکه خو یې بیا د پښتو شاعرۍ عروج ته ملا وتړله او هغه یې ډېره لوړه کړه:

په وزن په مضمون په نزاکت هم په تشبیه کې
پښتو ویل مې عین تر پارسي دي رسولي
***
هر کلام مې واردات دي یا ایهام دي
چې موزون مې په تقطع د بحر بند کړ
په تازه مضمون د پښتو شعر
په معنی مې د شیراز او د خجند کړ

خوشال بابا د شعر یو ناپایه سرچینه لرله چې دده د ځوانۍ له کلونو دا چینه را وخوټېدله او بیا دده د عمر ترپایه پورې همدا سې رڼه او بهانده

محمد اسمعیل یون   سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاتې شوه، د عمر يې لا ځو کلونه پاتې وو چې د خپل دېوان بيتونه يې سره حساب کړل او تر (۴۰) زرو پورته شول.

د دېوان مې که بيت بيت سره حساب کړې
تـر څـلوېښتو زرو به تېر شي په سرِ کال

خوشال بابا د يـو اور ژبي شـاعر او ليکـوال پـه توګـه پـر خپلـه ژبـه داسې واکمن و چې له کلمو څخه يې شات ونبات جوړولای شول. د ژبې پر جوړښت او د نظم او قافيې پر فن دومره برلاسی او واکمن و چې د هر تاريخي، طبي، ټولنيز، سياسي او نور مسايل يې د نظم په تارپېيلای شول، ځکه خو يې که فراقنامه هم ليکله، نو پـه نظم کې يـې اچوله، کـه بازنامـه هـم، طبنامـه او سواتنامه هم داسې او همدارنګه نور بېلابېل منظوم اثار.

لنډه دا چې که مـوږ د دنيـا لـه هر شـاعر سره د خوشـال بابا شـاعري پرتله کوو، نو څومره مانيزه رنګارنګي چې د بابا پـه کلام کې خوندي ده، دنړۍ د هېڅ شاعر پـه کـلام کې نـه ليـدل کېـږي. د هغـو اکثـرو کې يـوه مـانيزه برخـه رانغاړل شوې ده، يا به تصوف وي يا به رزم وي يابه بزم وي او يا به نور څه، خـو د بابـا پـه کـلام کـې دا ټـولې رنګـارنګۍ شـتـه، نـو ځکـه خـو يـو ايرانـي ليکوال ويلي دي:

((که چېرې فردوسي په رزمي، حافظ په غنـايي او سعدي پـه تصـوفي يـا عرفاني برخه کې سره يوځای کړو، نو يو خوشال خټک ځنې جوړېږي.))

ددې خبرې مانا دا ده چې خوشـال داسې يـو ځـو اړخيـز شخصـيت دی چې يوازې په شاعرۍ کې يې د ژوند ځـو خـواوې رانغـاړلي دي او دده د کـار او مبارزې اند و ژوند نورې برخې خو لا پرځای پرېږده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فلسفي خوشال

کله چې څوک د خوشال څو اړخيز شخصيت مطالعه کوي، نو هر اړخ يې چې مطالعه کوي، په پيل کې ورسره داسې فکر پيدا کېږي، چې خوشال به يوازې په همدې اړخ کې دومره رسېدلی وي او بس. خو کله چې ورته ځير شي په هره برخه کې د پوره فکر او نظر خاوند دی او خبره يې د کاڼي کرښه ده. د خوشال فلسفي خوا هم همداسې ده، کله چې د خوشال په اشعارو او کلام کې د هغه ژور فلسفي ليد ته متوجه کېږو، نو هلته مو يو ستر او ژور فلسفي خوشال تر سترګو کېږي، چې ژوندني مسايل يې تر رياليستي دايرې اخوا په يو فلسفي نظر څېړلي دي.

د خوشال خان فلسفي اند دومره ژور دی چې ((علامه اقبال د خوشال خټک له اثارو نه ګټه پورته کړې او د خودۍ فلسفه يې د خوشال خان له افکارو نه اخيستې ده چې هېڅوک ترې د انکار کولو مجال نه لري. علامه مرحوم په خپلو اثارو کې د خان بابا افکار د بل مشعل په توګه ګڼلي دي او د خوشال خان د ملي وحدت نظريه يې په دې ډول څرګنده کړه، چې ((بايد قبايل د ملت په وحدت کې ورک شي؛ ای ملګريه راشه چې د زړه خبره درته وکړم، د خوشال خان هغه قبر هم د ځان لپاره خوښ نه دی چې د مغولو د آسونو ګرد پرې پرېوتی وي.))

د فلسفې يو تعريف دا هم دی: ((څه چې د انسان په ماحول او فضا کې موجود وي او حواس يې درک کولای شي، انسان د هغوی په باب فکر کوي او حکم پرې لګوي.))

همدغه فکر او سوچ خوشال بابا ته هم په مخه ورغلی او ويلي يې دي:

محمد اسمعيل يون

سمسورويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مـــا چـــې نظـــر وكـــړ پـــه ذرات پـــه موجـــودات
ګـول پــه جهــان راغلـم تــرې بــه ګــول دروممـ هيهــات
يــو څــادر ترميــان وي فهــم پــاتې شــي لــه كــاره
دا هـــومره كيســـې هـــومره ادراک د ســـموات
هـېڅ نبـي ولـي يـې درسـت اسـرار مونـدلی نـه دی
لويـــه كارخانـــه ده كـــه وګـــورې كاينـــات

عقل چې ډېر الوت وكړي او د كاينات د راز په لټون كې خپلې انتها ته ورسېږي، نو له ماديت نه ماورا له هر څيز نه انكاري شي، ځكه چې تر خپل حد نه پورته الوت ممكن نه وي، دلته فلسفه په ټپربدو شي او د انسان خيالات چې هر څه وي دا دي چې كاينات يو بې منعقده څيز دی، په اتفاق سره پيدا شوي دي او په اضطراري ډول لګيا دی كار كوي، هېڅ غايه او مقصد نه لري، انسان د سارتر په وينا په فضا كې غورځېدلی خو غورځوونكی يې نه شته، نو شايد خوشال خان ته هم دا سوچ ورغلی وي او ويلي يې دي:

دا عالم ريګ روان دی كه يې ګورې
خو هم هسې سره اوړي لاندې باندې

خو انسان د يو څيز تر كتنې او مشاهدې وروسته له هغه څيز څخه انكار كولای نه شي، ياني دا چې هغه شيان چې تر ايجاد دمخه يې نه منل، تر ايجاد وروسته يې مني.

خوشال بابا هم د عقل د الوت په پای كې چې د عقل واګې يې د انسان روح ته حواله كړې، نو د يقين رڼا يې زياته شوه او ويې ويل چې:

ډېـــر عـــالـــم زمـــا پـــه يـــاد
راغـــی تېـــر شـــو لكـــه بـــاد
هـــم دا هـــسې راشـــي تېـــر شـــي

محمد اسمعيل يون — سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بـــــس ځــــای نـــــه لـــــري استـــــاد
عــجـــــب لـــویـــــه کـــــارخانه ده
چـــــې پیـــــدا کـــــړه لـــــوی استـــــاد

بیا وایي:
هـــــر تنـــــاب یـــــې و دانـــــا وتـــــه معلـــــوم دی
دا خېمـــــه ولاړه نـــــه ده بـــــې تنـــــاب

***

ګـــل تـــه چـــا دا هســـې زېـــب او حســـن ورکـــړ
چـــا یـــې هســـې نـــه پـــه نـــه پـــانې پرانســـتې

خو د ماورای طبعیت یا ما بعد الطبعیت د مشاهدې لپاره مجاهدې ته ضرورت دی، لکه چې خان وایي:

همېشه ژوندون که غواړې درته وایم
هـــمېشه کـوه له نفس سره جـهاد

خوشال بابا بیا د خدای پېژندنې په فلسفه کې دومره خپل نظر ژور ځغلولای چې په هر څه کې یې د خدای (ج) د نور ننداره کوله او په هر څه کې یې هغه لیده.

په هر څه کې ننداره د هغه مخ کړم
چې له ډېرې پیدا ییه ناپدید شو

حمزه بابا د خوشال بابا پر همدغه یوه بیت، یو کتاب لیکلی او د هغه دا شعر یې له فلسفي او تصوفي نظره څېړلی او شنلی دی. ددې خبرې مانا داده چې خوشال دومره ژور فلسفي او تصوفي لید لري چې پر یوه بیت یې هم یو کتـــــــاب لیکـــــــل کېـــــــدلای شـــــــي.

محمد اسمعیل یون سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کره کتونکی خوشال

لکه څنګه چې مو يادونه وکړه، د خوشال بابا ژور او تېز نظر د ژوند هره خوا او د هنر بېلابېل ډګرونه په خپل کلام کې رانغاړلي دي، داسې يې کره کتنه، نيوکه او بيا د سمون لاره هم له ياده نه دي ايستلې. خوشال بابا لکه څنګه چې د پښتو ژبې او ادب پلار ګڼل کېږي، داسې په علمي، ټولنيز، ادبي او سياسي ډګر کې هم يو ستر او ژور کره کتونکی دی.

له يوې هنري ښکارندې (شعر) څخه رانيولې بيا تر يوې لوړې ټولنيزې پېښې او عمل پورې چې هر يو دده په نظر نيمګړی معلوم شوی، هغو ته يې د انتقاد ګوته نيولې او بيا يې د سمون لاره هم ورپه ګوته کړې ده.

خوشال بابا يو زړور کره کتونکی و، نه يې د چا مدح کوله او نه يې ځانستاينې ته اړتيا لرله، خوشال له فکري، اقتصادي او ټولنيز پلوه په داسې يو دريځ کې و، چې د سالم انتقاد لپاره يې وړ صفتونه او ظرفيتونه لرل، نو ځکه خو ده له خپل ځانه نيولې تر خپلو اولادونو، کورنۍ، قبيلې او ټولو پښتنو پورې څه شی چې په کې د انتقاد وړ وو هغه يې څرګند کړي او نيوکه يې پرې کړې، همداسې يې په ادبي او سياسي برخه کې د سمون او اصلاح لپاره ډېرې نيوکې کړې دي. د خوشال بابا د نيوکې محتوا ځکه پر خلکو ښه لګېږي چې حقيقتونه څرګندوي او د رښتيا يني پر بنسټ ولاړه ده.

بابا دومره اخلاقي جرئت لري، چې که په ځان کې يې هم نيمګړتيا وي هغه نه پټوي او په ډاګه يې وايي:

د مغـــول نمـــک مـــې وخـــوړ شـــپې پېـــړی
مـــا د زرو پکـــې روغـــې کـــړې بيـــړی
رعيـــت مـــې يوســـفزيه درســـت ختـــک وو
پـــه عـــزت او پـــه حرمـــت کـــې يـــې څـــه شـــک و

محمد اسمعيل يون

سمسوروېب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مغول لپاره ما توري وهلي
پښتنو به راته کړې ډېرې کنځلې

یادا چې:

چې منصب مې د مغول خوړ یو ملک وم
چې منصب د مغول نه شته اوس ملک یم

خوشال بابا بیا په دویم ګام کې پر خپلو ځینو زامنو او د کورنۍ پر غړو چې دده پر وړاندې په ناحقه راولاړ شوي او یا یې نافرماني کړې او یا هم د خپل ولس پرضد ودرېدلي، سخت انتقادونه کړي او د هغو شخصیتونه یې څېړلي، شنلي او څېرې یې ورته څرګندې کړې دي:

نا خلف مې حواله کړ په تقدیر
نصیحت وربانديې نه کاندي تاثیر
خوی خصلت چې ازلي وي نه نورکېږي
په ارشاد او په تلقین د کامل پیر
بد فرزند دې خدای د هېچا پیدا نه کا
په خصلت یې پلار په ځان دی مور په ویر

یا دا چې:

زما زویه د ننګ نه دي غړیتار دي
پرې پوهېږم چې همه واړه مردار دي
نه یې لویه اند ېښنه نه یې لوی کار شته
د مغولو وطباخ وته تیار دي
د منصب د اضافو خبرې کاندي
په عزت، په حرمت کله خبردار دي
اتفاق، یګانګي یې سره نه شته

محمد اسمعیل یون
سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

همګـــــي روان پــــه بېلــــه بېلــــه لار دي
نــه د نـــوم دي نـــه د شـــرم نـــه د ننـــګ دي
اند ېښــــنې يـــــې د نـــــاكس، د ناســـــردار دي
شـــكايت لـــه نـــورو مـــه كـــوه خوشـــاله
چــې خپــل زويــه هــم پــه ننــګ لــه تــا ويــزار دي.

***

چـــــې پيـــــدا دي همګـــــي زمـــــا لـــــه ځانـــــه
كـــه پنځـــوس دي كـــه شـــپېته دي داغ د زړه دي

***

يـــــو و پـــــلار نيكـــــه تـــــه نـــــه شـــــو
همګـــــــي د مـــــــور پـــــــه شـــــــان

***

اشـــرف ســـر تـــر ســـره نفـــس امـــاره دى
پـــــه حســـــد پـــــه حماقـــــت كـــــې اواره دى

***

د مـــــور پـــــلار نيكـــــه تـــــه نـــــه دي
دا نـــــاكس دي لابـــــل شـــــان
پـــــه ژونـــــدون مـــــې خپـــــل ځـــــاى وركـــــړ
بانـــــدې زه شـــــوم مهربـــــان

***

يـــو خـــو لا پـــه كـــې افـــت شـــول تـــر دا ميانـــه
څـــوک ((بهـــرام)) غونـــدې بـــد بخت بخيـــل شـــي

محمد اسمعيل يون

سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

چې هېڅ کار نيولی نه شي استوار
په شامت يې خپلخانه شي تار په تار

څوک ((سدو)) غوندې نامراد عبدالزوجه شي
په تنګسه له خپله پلاره شي ويزار
څوک ((مالو)) غوندې((جلو))غوندې پيدا شي
سراسر واړه نابود او نابکار

***

مرګ د نا اهلو سبا بېګاه غواړم
دعا مې داده الله الله غواړم
زما توبه ده د بهرام له خيره
دده له شره امان پناه غواړم

***

زما زړه له چا نه روغ نه دی بهرامه
د هرچا سره مې زيست دی له ناکامه
نور دې نوم زما په زويو کې حساب مه شه
د خوشال ختک وينا په دا تمامه

***

چې په ځای يې نا قابل زوی په خاني کا
د خوشال خاطر په دا پاره پاره دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې خوشال خان پر خپل ځان او هم پر خپلو زامنو نیوکه کوي او نیمګړتیاوې یې رابرڅېره کوي داسې پر خپلې قبیلې (خټکو) هم نیوکې او انتقادونه لري او د هغو له ځینو عملونو او نیمګړتیاوو څخه هم ناخوښي څرګندوي.

لــــه خټکـــو نـــــه مـــې هـــومره زړه نـــاخوښ دی
چــــې تو بــــه دهمګــــي خټـــک لــــه نامــــه
د نعمـــــت پــــه قـــــدر هــــېڅ خبــــردار نــــه دي
نــــوم خټـــک بـــه مـــې خـــلاص نـــه وي لـــه انعامـــه
خټـــــک واړه د دودام دي کــــه یـــــې ګـــــورې
څـــوک بـــه څـــه غـــواړي د خپلـــو لـــه دودامـــه
د وفــــا پـــــه ځــــای همــــه واړه جفــــا ده
چــــې بــــه ماتــــه رســـېده لــــه خپلــــه قامــــه
کـــه پـــه تـــوره خټـــک خپـــل کـــړې ګنـــې خپـــل شـــي
کنــــه هـــېڅ بـــه یـــې خپـــل نـــه کـــړې لـــه اکرامـــه

***

چــــې زمــــا اختیــــار یــــې خــــوار کــــړ
خــــدای دې خــــوار هغــــه خټــــک کــــا

***

درســــــت خټــــــک زمــــــا پــــــه دور
نــــــامور شــــــو پــــــه دوران
کــــه خټــــک پــــه مځکــــه پــــروت و
پــــاس مــــې یــــووړ پــــه اســــمان

***

محمد اسمعیل یون سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفحص که څوک د خوږ ژړونو کاندي
د خپل قام له لاسه ورک خوشال خټک دی

خوشال بابا د خټکو تر انتقادي دايرې او نيوکې وروسته، پښتانه په خپله انتقادي دايره کې داخل کړي او هغه نيمګړتياوې چې په پښتنو کې دي هغه يې يوه يوه څېړلې ده. په پښتنو کې به د خوشال بابا غوندې هېڅ داسې بل لوی ليکوال تر سترګو نه شي، چې د بابا په څېر د پښتنو پر رواني چلند او ټولنيز ژوند بلد وي او هغو ته يې په خپلو اثارو کې په دې کچه ځای ورکړی وي. خوشال بابا د خپل فطري بغاوت او ژور فکر له مخې د پښتنو نيمګړتياوې هم څېړلي او نيوکې يې پرې کړې دي. د خوشال بابا اثار د پښتنو د ژوند هنداري دي، چې د هغوی ښېګڼې او بدګڼې ټولې په کې په ښه روښانه ډول څرګند برېږي:

لېوني شول پښتانه په منصبونو
خدايه ما ژغورې له هسې غضبونو

***

پښتانه لکه مګس وربانـدې ګرځي
ورته ايښی دی مغل د حلوا تال

***

شرم دی ننګ دی که ډار د سر دی
سمه مې پرېښوه ځای مې غر دی
پښتانه واړه د مغول شوروا خوري
ماته يې پاتې دا شور و شر دی

***

محمد اسمعيل يون　　　　سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتانه په عقل پوهه څه ناکس دي
کوته سپي د قصابانو د جوس دي
اوښ له باره په ولجه په کور ورغلی
په ولجه د اوښ د غاړې د جرس دي

***

درست جهان په ناپوهانو سره ډک دی
ولې زیات که پکې وګورې افغان دی

***

که رښتیا وایم شېرشاه دا هسې نه و
لکه مور یو نن پیدا له کوهستانه
پښتانه چې بې ننګي کا څوک یې څه کا
ګورستان لره به درومو له ارمانه

***

که په نور خلکو کې ښه سړي موندل شي
ولې ښه سړي به لږ وي افغانان
هره چار د پښتانه ترمغل ښه ده
اتفاق ورسره نه شته ډېر ارمان
د بهلول او د شېرشاه خبرې اورم
چې په هند کې پښتانه وو بادشاهان
شپږ اووه پیړۍ یې هسې بادشاهي وه
چې په دوی پورې درست خلک وو حیران
یا هغه پښتانه نور وو دا څه نور شول
یا د خدای دی اوس دا هسې شان فرمان

محمد اسمعیل یون

سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــــه توفيـــــق د اتفــــاق پښتــــانه مـــــومي
زوړ خوشـــال بـــه دوبـــاره شـــي پـــه دا ځـــوان

***

پښتـــــــــانه د ادم زاد لـــــــــه زاده نـــــــه دي
د عفريـــــت دی کـــــه د ديـــــو دي کـــــه د دد دي

خوشال بابا د پښتنو ترڅنګ مغول هم د خپل انتقاد په دايره کې شامل کړي دي. د خوشال بابا د ژوند او مبارزې يوه زياته برخه له مغولو سره په دوستۍ او دښمنۍ کې تېره شوې ده. لکه څنګه چې بابا ته پښتانه معلوم وو، دا سې ورته مغول هم ښه معلوم وو. نو ځکه خو يې د هغوی ظلمونو، بدو عملونو او نورو نيمګړتياوو ته هم نغوته کړې او انتقادونه يې پرې کړي دي. مغول پاچا (اورنګزېب)، چې د خوشال بابا د سياسي مبارزې يو اړخ ورسره تړاو لري، د بابا په کلام کې ډېر زيات ياد شوی او غندل شوی دی او همدارنګه نور مغول هم.

تفـــاوت د خپـــل پـــردي وربانـــدې نـــه شـــته
کـــه يـــې ګـــورې اورنګزېـــب بادشـــاه ګمـــراه دی
دا لاڅـــه چـــې هندوســـتان تـــوره تيـــاره ده
پـــه هـــر ځـــای دده د خويـــه بويـــه اه دی
د اورنـــګ بادشـــاه پـــه دور ارام نـــه شـــته
چـــا ويـــل چـــې جهـــان ځـــای د ارامګـــاه دی
کـــه زينـــت و تـــه يـــې ګـــورې يـــو يزيـــد دی
کـــه طاعـــت وتـــه يـــې ګـــورې اهـــل الله دی

***

وخـــت د اورنـــګ شـــاه دی   د هـر چـا تسـپې پـه لاس دي
خـــدای(ج) ځينـــې خبـــر دی   پـه اخلاص کـه پـه لباس دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

پــلار یــې پــه بنــد ، ورور یــې بنــد بنــد کــړ
ځـــان یــې هـــم شــیخ، هـــم دانشـــمند کـــړ
اوس پــه غـــزا کــې خپــل ځـــان غـــازي بـــولي
پــه څــو څــو رنــګ یــې، خپــل ځـان څرګنـد کـړ

***

خانــــان یــــې واړه تــــلاوت خــــوان کــــړل
د هنـــد هنــدوان یــــې دانشــــمندان کــــړل
وخــت داورنــګ دی عمــل یــې هــېڅ نــه شــته
خـــو کتابونـــه یـــې پـــه عـــالم ګـــران کـــړل

***

ددې دور شـــیخان دېـــر دي لـــور پـــه لـــور
اورنګزېــــب بادشــــاه د واړو دی انځــــور
پـــه هغـــه چـــاړه قلـــم ســـازکا قـــرآن کښـــې
پـــه هغـــه چـــاړه شـــهرګ پـــرې کـــا دروګـــر

***

نو ځکه خو خوشال بابا دداسې واکمن اطاعت نه کوي:
اطاعت د اولوالامر ځکه نه کړم
خلیفه د زمانې په زړه کافر دی
بابا د نورو مغولو په باب هم انتقادونه لري:

محمد اسمعیل یون

سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هند په تخت چې عالمګير کېناست
پــه خــلکو کانړی د اسمان پـرېوت

بابا د مغولو پرضد په مبارزه لاس پورې کوي او د پښتنو د يـووالي هيله کـوي، چې ټـول پښـتانه بايـد لـه کنـدهار تـر اټکـه د ننـګ پـه کـار کې پـټ اوښکاره سره يو شي، چې د مغولو له ستم نه ځان خلاص کړي.

ټـــول پښـــتون لـــه کنـــدهاره تـــر اټکـــه
ســـره يـــو د ننـــګ پـــه کـــار پـــټ او اشـــکار

***

ناګهـــانې پـــه دا ملـــک فســـاد بنيـــاد شـــو
د مـــا هـــم د تلافـــۍ کـــار را پـــه يـــاد شـــو

***

نـــــن د واړو پښـــــتنو پـــــه ننـــــګ ولاړ يـــــم
دا چـــې هســـې پـــه هـــر درهـــر درنـــګ ولاړ يـــم
چـــې پښـــتون شـــوم پـــه داهســـې ســـپينه ږيـــره
نـــور مـــې خـــدای مـــه کـــړه مغـــول وايـــم پـــه خيـــره

***

و مغـــــول و تـــــه بـــــه نـــــن کـــــړم اټـــــک پولـــــه
ملـــک بـــه خـــلاص کـــړم د مغـــول لـــه غالـــه غولـــه

خوشال بابا نه يوازې په ټولنيز ژوندانه کې د ټولنيزو نيمګړتياوو نقاد دی او پر دغو برخو يې نيوکې کړې، بلکې پر هغه چا يې هم سختې نيوکې کړي، چې د ريا عبادت يې د خپل ژوند د اړتياوو د خړوب وسيله ګرځولی او خلـک پـرې تېرباسي. خوشـال تـل دا ډول شـيخان غنـدلي او لـه دې ډول ملايانو سره يې ورانه ده.

محمد اسمعيل يون   سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقي سجده هغه ده چې د یار په لور یې کړې
و کعبې ته چې سجده شي دا سجود دی مجازي

***

هر چېرته چې ګرځې په لاحول ورنه تېرېږه
سل بلا په زړه کې سل دانې تسپې په غاړه

***

د ابلیس غوندې مکرونه یې په زړه کې
په فریب کې تر ابلیسه لا ماهر دی

***

ډېر دي چې ترتا نه، خپل ځان ملک کا
په ښو خبرو، ځان په فلک کا

نعوذ بالله، چې ښه یې ځیر کړې
شیطان تر ځان پورې، لکه کودک کا

***

په خوله یې ذکر په زړه کې نور فکر
فساد د دور دانا شیخان دي

***

چې د کنز د قدوري شي ځان ملا کا
هر حلال حرام په ځان باندې روا کا
نه د کنز په دقیقو څه خبر شوي

محمد اسمعیل یون

سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نــه پــه مـــخ د قـــدوري مبصـــر شـــوي
کتابونــه پــه ســر کېـــږدي ځـــان مـــلا کـــا
پـــه هـــر کلـــي علـــت ګرځـــي ټګـــي غـــلا کـــا
کېنـــي شـــرع پرېکـــوي پـــه رشـــوتونو
ځـــان قاضـــي کـــا پـــه غلـــط روايتونـــو
و هرچاتــــه مســـلې د ســــخاوت کـــا
خپلــه خونــه ډکـــوه بلـــه غـــارت کـــا
پـــه مســـجد راځـــي پنځـــه وختـــه اذان کـــا
چـــې ذکـــات سرســـايه نـــه وي مســـجد وران کـــا
د ميـــراث مالونـــه خـــوري لـــه ظالمـــانو
نـــوم پـــه ځـــان بانـــدې کېـــږدي د عالمـــانو
پـــه دا هســـې علـــم برنـــد کېنـــي مـــلا يـــي
و عـــالم تـــه ميـــراث خـــور د انبيـــا يـــي
نـــه يـــې کښـــل زده، نـــه لوســـتل زده، تـــل ټګـــل کـــا
تعويذونـــه وركـــوي پـــه دروغ کښـــل کـــا
پـــه نـــاروغ يـــې خوښـــي لا زياتـــه تـــر روغ شـــي
ځښـــت، تعويـــذ، دعـــا، هيکـــل کـــې پـــه دروغ شـــي
لا رنځـــور غريـــب صـــحت نـــه وي مونـــدلای
چـــې اخـــون وي اخيســـتو تـــه ورنيـــولای
کـــه پـــه ورکـــړه کـــې څـــه درنـــګ څـــه خـــو تعطيـــل وي
پـــه غوغـــا پـــه شـــور و شـــر يـــې قـــال و قيـــل وي
چـــې دا زر هســـې ناســـازې کـــا اغـــازې
خپـــل مقصـــود مطلـــوب حاصـــل کـــا پـــه ناســـازې
چـــې څـــوک تـــرس لـــه خدايـــه نـــه کانـــدې غلـــول کـــا
اس بـــه پرېـــږدي زيـــن بـــه بانـــدې پـــه جاهـــل کـــا

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

مریدي په کلا په نمبره ده
که پیري مریدي دا ده مسخره ده
څوک په پیر او په مرشد څه لره ویاړي
خپل مراد دې همګي له علمه غواړي
شیخ په ګوټ کې ناست دی چې د نفس سره غزا کړم
چې شي تورو ته وړاندې غزا داده

***

په خوله کلیمه لولي نمونځ روژه کاندي کافر شته
دعوې کا د شیخیه، تر شیطانه لا بتر شته
له کوره لوټه واخلي، استنجا لره روان شي
تقوی تر هسې حده، په ولجه یې وړي که زر شته
یوځای الوده نه دی په دا هسې درویشانو
په دا دور که ګورئ دا ناپاک په هر کشور شته
چې خاص د زمانې دي حال یې دادی، نور وګړي
د غوا وو د خرو د کلي دی خالي نوم باندې بشر شته
چې حال د پرهېزګار و سراسر واړه دروغ شو
رښتیا غواړي له چانه چیرته پاتې دا هنر شته

***

شیخان چې هسې اوږده نمونځونه کا
په کې باغونه اسونه جونه کا
په کې رنګین رنګین ګنډي وریښمین سکڼي
په کې د سپینو د سرو ګنجونه کا

***

محمد اسمعیل یون

سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نمونځ، روژه چې د ریا د پاره کېږي
له اسمانه به لعنت باندې اورېږي

***

کتابونه د اسمان د ځمکې لولي
په عمل یې فرق د ځمکې د اسمان دی
په باطن یې زړه ګومان سره ترلی
په ظاهر ویل په ژبه مسلمان دی
په خبرو کې یې فیض مونده نه شي
مذبذب په قول په عهد په پیمان دی
په طاعت په عبادت کې که بلعم شي
په اخر انس په نغوته بې ایمان دی
زه خوشال ختټک بنده د هغه چایم
چې یې رو د زړه د خولې سره یکسان دی.

***

تل قرآن د وړاندې ایښی قرآن لولي
ولې هېڅ عمل یې نه وي په قرآن

***

خوشال بابا د یو لوی مفکر او سالار ادیب په توګه، ادبي برخې هم له نظره نه دي غورځولي، د خپلو لیکوالو ادبي نیمګړتیاوو ته یې هم ګوته نیولې، آن پر داسې لیکوالو یې نیوکې کړي، چې تر ده وړاندې پرې چا د انتقاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

جرئت نه شو کولای، خو ده د خپل فنان ذهن او ژور لید له مخې د هغوی اثار وتلل او نیمګړتیاوو ته یې ګوته ونیوله.

تر بابا د مخه ډېر لوی شخص چې مذهبي شهرت او اغېزيې تر لیکنو زیات و ، هغه اخوند درویزه و چې چا پرې د انتقاد کولو جرئت نه شو کولای او هغه وخت په ټولنه کې مطرح شخص او لیکوال و ، خو خوشال بابا د هغه اثار وتلل او بیا یې پرې داسې نیوکه وکړه:

درویــــزه لــــه یــــوه لــــوري راپیدا شــــو
پــه لــرې علــم پــه دا ملــک کــې لــوی مــلا شــو
د روښـــــان خیرالبیـــــان یـــــې ولیـــــدلی
هغـــــه هـــــم مجهـــــول بیـــــان و ناســــپندلی
ده چــې خوشــې میــدان بیــا مونــد ســخنګوی شــو
پــه ویــل کــې یــې چــې زړه و هســې تــوی شــو
درویــــزه چــــې بیــــان کــــړی خپــــل کتــــاب دی
نــــوم یــــې مخــــزن الاســــلام کــــړی جنــــاب دی
کــــه یــــوه مســره پــــه شــــل بلــــه پــــه ســــل ده
نامربوطــــــــه ناموزونــــــــه پــــــــه ویــــــــل ده
مســــلې لــــس نظــــم کــــړي پــــه پښــــتو دی
درتــــه څــــه وایــــم چــــې څــــه دي د ایســــتو دي

د اخوند درویزه د (مخزن) په باب زیاتوي چې دا یو مجهول او بې وزنه کتاب دی او هغه د عربي قصیدې بوصیري ترجمه ښیي.

هــر هــر بیــت د قصــیدې چــې در مرجــان دی
پــــه پښــــتو کــــې تراوربشــــو لا ارزان دی
قصــــــیده د بوصــــــیري ترجمــــــه کــــــړې
عربــــې یــــې تــــر پښــــتو مضــــحک راوړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

مخزن مې د اخون چې تمامي په نظر کښېوت
په دې کې عروض نه شته نه يو بحر ما موندلی
يو کتاب دی درويزه سره جوړ کړی
د سوات خلک يې له کل علمه موړ کړی
نا معقول مجهول بيان په کې بې ځايه
په کې بد د حسين وايه يزيد ستايه
په حيرت به واړو ګوتې وچيچلې
د اخون په مخزن چا ګوتې کښېولې.

خو هغه چا چې پوره او کره شعر ويلی، خوشال بيا هغه ستايلی دی، لکه ميرزا خان انصاري:

له چانه په پښتو کې ما ميزان ميندلی نه دی
ميرزا په دا زبان کې ويل کړي دي تللي

خوشال بابا په يوه قصيده کې د ځينو نورو شاعرانو ارزونه داسې کوي:

يو په حال او په ماضي کې داسې نه و
چې ښکاره يې د خبرو راته خوند کړ
د ميرزا دېوان مې ومنده په ګوډي
مسخره مې ارزاني خويشکی زمند کړ
که دولت و که واصل و که دا نور وو
په خبرو مې د هر يوه ريشخند کړ
کلمې مې ورته سازې کړې د قندو
د اوربشو په ډوډۍ چې به يې شخوند کړ

محمد اسمعيل يون   سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

هر چې لاف وهي د شعر
نن په دا دور دي ډېر
خدای دې نه کا چې به وایم
حال د دیو تېر و بېر
څوک پاوي څوک نیم پاوي دي
قلندر په کې نیم سېر
چې د مو ره په حساب دي
هېڅ مې نه دی واصل هېر
بل دولت فقیر درې پاوه
نه ترې څو سرشاهي سېر

***

د هغه شاعر داني وشه په ژبه
چې د شعر درداني پلوري په مال

***

د هغه شاعر مخ تور شه چې په طبعه
و هر در و هر دربار و ته ولاړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنپوه خوشال

خوشال نه یوازې د خپلې ټولنې یو فنان او هنرمند دی، بلکې د خپلې ټولنې او خپلو خلکو یو رنځپوه او اروا پوه هم دی. خوشال بابا د خوی، خصلت، فن او مسلک له مخې د ټولنې وګړي سره وېشلي، تللي او تجزیه کړي یې دي او په ټولنه کې یې د هر چا کار مشخص کړی دی.

خوشال بابا د یوه ټولنیز او سیاسي شخصیت په باب په خپل کتاب (دستارنامه) کې دقیق معلومات وړاندې کړي. د خوشال بابا په اند که څوک غواړي په ټولنه کې یو لوړ سیاسي او ټولنیز شخصیت د (دستار سړی) شي نو باید شل هنرونه او شل خصلتونه زده کړي، ده دا شل هنرونه او شل خصلتونه هر یو په خپله دستارنامه کې تشریح کړي دي. په شلو خصلتونو کې خوشال بابا د نارینه لپاره یو خصلت هم، شجاعت ضرور بولي او دا د (مرد) لپاره لازم ګڼي، ځکه خو نو په ټولنه کې دی د (مرد) او (نامرد) لپاره خاصې پولې ټاکي، چې د هغو له مخې یو بل سره توپیروي خوشال بابا وایي:

مرد به نه شي په ګفتار — څو پیدار نه کړي کردار
چې دې وکنځي مرد نه دی — که له تانه وي په ډار
چې څه دی خو انتقام دی — د مردانو کار او بار
چې عزت ورځخه نه وي — هغه مرد نه دی په کار
هم مهره لره هم زهر — ښه مردان دي لکه مار
چې هم تندر هم باران دي — تر هغو مردانو ځار
مرد به غم د خپل هنر کا — نه د زرو، نه دینار
مرد به غم کا د خپل شرم — د عزت، د اعتبار
نامرد فخر په نسب کا — مرد نه مور لري، نه پلار

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

مرد هغه چې همت ناک برکتناک
له عالمه سره خوږ په زیست و ژواک
مخ يې مخ، قول يې قول، عهد يې عهد
نه دروغ نه يې فریب نه تش تباک
لږ ویل ډېر يې کول په خاموشۍ کې
د غونچې غوندې خوله ډکه، سینه چاک
چې خبره د پستۍ د بلندۍ شي
په لويي لکه اسمان په پستۍ خاک
په تمکین کې لکه سبر، په سخا کې
په هر لور څانګې ږنګوري لکه تاک
لکه ګل شګفته روی تازه په باغ کې
همېشه د ښو بلبلو پرې بلغاک
چې دا هسې ښه ویل کا زه حیران یم
چې خوشال راوړ له کومه دا ادراک

د مرد په باب بیا په نورو شعرونو کې وايي:

مرد به غیور وي مرد به صبور وي
هم به په عفو په کرم مشهور وي
نامرد هغه دی په حقیقت کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

چــــې دا ځـــو توکـــه یـــې لـــه دلـــه دور وي

***

کـــه د مردانـــو پـــه دیـــن ایـــین یـــې
نـــه بنـــد پـــه ســره یـــې نـــه بنـــد پـــه ســپین یـــې
کـــه نـــه دي تخـــت شـــته نـــه دې افســـر شـــته
قیصـــــر د روم یـــــې فغفـــــور د چـــــین یـــــې

***

ځـــــو وانخلـــــې لـــــه غلیمـــــه انتقـــــام
مـــرد نـــه خـــوب کـــا نـــه خـــوراک کـــا نـــه ارام
چـــې د ننـــګ او د نـــاموس انـــدوه یـــې نـــه وي
د هغـــه ســـړي بـــه نـــه وي احتـــرام
چـــې د بـــل تـــر لاســـه ورغـــی د بـــل شـــو
مـــرد بـــه خپـــل لـــري د خپـــل فکـــر زمـــام

***

پـــه جهـــان کـــې کـــه مـــردان دي هـــم هغـــه دي
چـــې و ســـختې تـــه ونیســـي ځانونـــه

***

واړه زړونـــه فراغـــت دي پـــه ښـــادۍ کـــې
چـــې پـــه غـــم کـــې مردانـــه شـــي ســـخا هغـــه

ر

***

محمد اسمعیل یون

سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې بيتونو څخه معلومېږي چې دی هغه چاته په درانه نظر ګوري چې له ګفتار سره کردار هم ولري او د عمل جنبه يې ډېره درنه وي، هغه څوک چې د چا سترګه ترېنه نه سوزي او خپل انتقام په لوړه پيمانه نه شي اخيستلای، يا يې د خپل فکر زمام په خپل لاس کې نه وي او پر پت او عزت باندې، د سر و مال ښندلو ته نه وي تيار، د ده د احترام وړ نه دی.

دی (مرد) له مار سره تشبيه کوي چې بايد هم زهر ولري او هم د مهر موره، هم لکه د اسمان وريځ، د رحمت بارانونه ورسره وي او هم اسماني تندر چې د سرې ځواب په توره ورکړي او په سختو حالاتو کې د صبر او متانت خاوند وي.

د اسمان په څېر لويي او بلندي او د ځمکې په شان فروتني دواړه د يوه لوی شخصيت لپاره ضروري ګڼي. پر عهد و قول ټينګار، له چل ول او ټګۍ برګۍ نه ځان ساتل، د نارينه ژوند شعار بولي. که څوک د مردانو پر دين او ايين ټينګ وي، هغه ته د روم قيصر او د چين فغفور وايي، د خوشال په نظر بريالی شخص بايد د تمکين او وقار خاوند وي.

د خان په ټولنيزو نظرياتو کې دا ټکی هم نظر ته ډېر راځي چې دی د انسان فطري او طبيعي استعداد ته په ډېر اهميت قايل دی او ذاتي استعداد د انسان په شخصيت جوړونه او ټولنيز ژوندانه په سمون کې ډېر موثر ګڼي. لکه چې په دې لاندې شعرونو کې وايي:

چې بنيادې پيدا شوی په نفاق
د هغه نه طمع مه کړه اتفاق
چې وودلې وي په ذات توره شړۍ
سپينول يې و هرچاو ته دي شاق
د عسل سره يې خوره خوږه به نه شي
مرغونې چې ترخه دي په ميثاق

محمد اسمعيل يون سمسوروېب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـــه ((اخـــلاق ناصـــري)) پـــه يـــادو ووايـــي
پـــه اخـــلاق کـــې بـــه ښـــه نـــه شـــي بـــد اخـــلاق

دغه راز د خوشال بابا په کلام کې په لسګونو ځايه داسې مسايل څېړل شوي چې د ټولنپوهنې له نظره د انسان شخصيت او ماهيت څېړي، د خوشال د اثارو په هېنداره کې زموږ د ټولنې انسان له هر پلوه ډېر ځلېږي او د هغه ښېګڼې او بدګڼې په کې له ورايه ښکاري، نو له دې کبله خوشال ته زموږ د ټولنې يو وتلی ټولنپوه ويلای شو.

محمد اسمعيل يون سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رنځپوه (طبيب) خوشال

پـــه دارو کـــې چـــې ښـــه نـــيت وي
دارونـــــــــــه وي عـــــــــــبادت وي
عبـــــادت پـــــه روغ صـــــورت شـــــي
ګڼـــــې کلـــــه عبـــــادت شـــــي

خوشال بابا د علم او فن د نورو برخو په شان په طب او طبابت کې هم لوی لاس درلود ، د خپل وخت پر زياتو طبي علومو خبر و ، په طبي برخه کې يې زياته مطالعه کړې وه. ځکه يې نو په خپل کلام کې طب او طبابت ته هم زيات ځای ورکړی دی، ده هم په يو شمېر شعرونو او نثرونو کې دا موضوع څېړلې او هم يې د (طب نامه) په نامه يو مستقل منظوم اثر ليکلی دی. له طبنامې پرته په (فضل نامه) کې هم د طبي مسايلو په باب يو شمېر لارښوونې شوې دي.

خوشال بابا په طبي برخه کې تر هر څه وړاندې د انسان لپاره د عقل او روغتيا د ساتنې لارښوونه کوي. د بابا په نظر که په يو انسان کې عقل او صحت دواړه ښه وي، نو ډېره خوبي ورسره ده او که دا نه وي نو خوبي ورسره نه شته:

يـــــو صـــــحت بـــــل عقـــــل غـــــواړه
تـــــه پـــــه دا کـــــې خـــــوبي غـــــواړه
کـــــــه دا دواړه توکـــــــه نـــــــه وي

محمد اسمعيل يون	سمسوروېب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نــــــــوره هــــــــره خــــــــوبي ولاړه

پخوانيو حکيمانو او صوفيانو د روحاني قوت د پيدا کولو لپاره درې شيان لازمي ګڼلي دي:
(کم ويل، کم خوړل او کم ويد بدل). خوشال بابا دا موضوع داسې ياد وي:

ابــــدال پــــه دا څلــــور خويــــه ابــــدال دی
کــــم ويــــل کــــا کــــم د چــــا ســــره ګــــډون
کــــم ملاســــتی کــــا پــــه خــــوراک کــــا کمــــه مينــــه
پــــه دا شــــان يــــې پــــه عــــالم کــــې دی ژونــــدون

او به د ژوند لوی نعمت دی چې بې له اوبو ژوند امکان نه لري، بابا د صحي اوبو په باب وايي:

کــــه اوبــــه وي د بــــاران يــــا د چينــــې
د کــــوهي اوبــــه ضــــرر دی د بشــــر
ښــــې ســــړې خــــوړې اوبــــه د ســــړي ځــــان دی
ولــــې تــــود طعــــام ســــړې اوبــــه ضــــرر
چــــې تــــودې اوبــــه څــــوک څښــــي غارمــــه وهلــــی
پــــرې نقصــــان د اشــــتها شــــي رنــــګ اصــــغر

د خوراک په باب وايي:

محمد اسمعيل يون

سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځو چې ډېر طلبګار نه شې طعام مه خوره
هر زمان په شخوند کې مه شه لکه ستور

***

ډوډۍ غنمینه وي که اوربشینه
په وخت د لوږې خوږه لګینه
مور د نباتو حلوا ته نه ګوري
هوښیار به پوه شي په دا رازونه

خوشال بابا د سړي ځواک او د ملا د پیاوړتیا لپاره نصیحت کوي او د زیاتې کوروالۍ نه کولو ته سړی رابولي، دخوشال بابا په نظر ((د صحت په کار کې ډېر فکر بایده وي)).

دا د ملا اوبه یې واړه در ګوهر دي
که سړی یې شي د قدر نه خبر
در ګوهر به هغه ځوک لوني بې ځایه
چې په پوهه کې ابله وي ګېدی خر

خوشال بابا په دې بیتونو کې هر څه بیان کړي، خو ورسره یې د علاج او درملنې لپاره هم لارښوونه کړې ده:

که قوت زیاتوي تل خوره شوده پیۍ
چې تر دانه دارو نشته معتبر
که یې مومې اوړی ژمی ګبینه خوره
خو په سود یې خبر مه کړه خپل پدر

محمد اسمعیل یون

سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا د انسان د بدن د زياتو برخو او د هغه د زياتو ناروغيو د علاج لپاره داسې لارې ښودلې دي، چې آن په نننۍ عصري طب کې هم ورڅخه ګټه اخيستل کېږي: خوشال بابا اول دا نصيحت کوي چې ناپوه طبيب ته مه ځئ، چې دارو يې خطر لري:

د طبيب دارو هاله خوره چې حاذق وي
د نـاقـص طـبيب دارو لـري خطر

د انسان د روحي ارامۍ لپاره وايي، چې سړی بايد په باد او غبار کې ونه ګرځي، ښه هوا او خوشبويي کې وګرځي چې صحت ته ګټه لري:

ګـرد، غبـار، غـارمـه، چکـړ هـوا بـد بويـه
رنـــځ علـــت وبـــا پيـــدا کېږي اکثـــر

خوشـــبويي څـــو لګـــوې هـــومره فايـــده ده
تندرســـــتي ده هـــــم ســـــنت د پيغمبـــــر

اوسنی طب وايي، د هغو انسانانو لپاره چې وينه يې زياته وي په کال کې بايد يو مقدار وينه وباسي، دا کار يې صحت ته ګټه رسوي. بابا وايي:

فـصد سړي سره نافـع دی
د هـزار عـلت دافـع دی

محمد اسمعيل يون

سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سترګو د علاج لپاره وايي:

که رانجه سرې تاوده کا
اطريفل سره يې اوبه کا
په کې ډوب تاوده رانجه کا
اووه ځله دا رنګ وکا
په دا رنګ د ښځې پۍ
اووه ځله ډوب پرې کئ
بيا دې واړه ښه ميده کا
په لېمو دې يې ښه سيده کا
چې د سترګو ګوهر يې زحمت وي
نور به دا رانجه صحت وي

د ټوخي دارو:

ښه پخه کړکنه ګوره
ځنې زړی واخله وروره
هغه زړی ښه وريته کړه
آس يې ګډ په ګبينه کړه
د هر ټوخي دارو دا دي
چې آسان دارو دي دا دي

د نس خوږي دارو:

ښه دارو دي دا د ګېډې
که دې درد کېږي د ګېډې
انګزه سپيرکۍ چوکار هم
نمک سنګ واخله اشخار هم

محمد اسمعيل يون سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښه څربه هليله ګوره
پوست يې واخله زما وروره
دا پينځه توکه همدمه
سره واړه دوه درمه
اوبه واخله څلور سېره
پرې د ارو لمبه کړه تېره
سره واړه جوشيده کړه
نرم اور پسې سيده کړه
چې نيم سېر اوبه شي پاتې
اوبه نه وي کمې زياتې
بيا ور ګډې کړه شکرې
په ناشتا به يې ونغرې

د مشانې ډبرې دارو:

سهاګه، چوکر، کور زړي
له تودو اوبو چې نغړي
که څلوېښت ورځې څوک وخوري
رنځ د سنګ مشانې وړي

په طب نامه کې همدارنګه د سترګو د ځينو ناروغيو، د ګنده دانو، بواسيرو، اشتها، جلابو، د وجو د بادو، سردرد او ځينو نورو ناروغيو په باب هم معلومات، علاج او لارښووني راغلي دي.

محمد اسمعيل يون   سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاستپوه خوشال

د خوشال بابا د ژوند یوه زیاته برخه په سیاسي مبارزه، کار او زیار تېره شوې ده. خوشال خان که خاني کوله، که ملکي، که جاګیرداري او یا هم قومي مشرتوب، نو په ټولو کې سیاست نغښتی و، خوشال بابا د ژوند د ډګر عملي سیاستوال هم و او د خپلې عملي او ذهني پوهې او تجربې له مخې سیاستپوه هم و.

ځکه خو په سیاسي علومو او پوهنو کې د خوشال تجربه او نظر د زیاتې تاییدونې وړ دی. خوشال چې د خپل ژوند په (۱۴) کلنۍ کې له خپل پلار سره یوځای د خپلو رقیبانو پر ضد په جګړه کې شریک شو، په حقیقت کې همدا دده د سیاسي ژوند پیلامه ګڼل کېږي. د خوشال سیاسي مبارزې بیا آن دده د عمر تر پایه پورې دوام وکړ، آن تر دې پورې چې ده وصیت وکړ؛ ما داسې ځای کې ښخ کړئ چې د مغولو د اسونو ګرد زما پر قبر پرېنوزي. مانا دا چې له تنکي زلمیتوبه بیا تر بوډا توبه پورې د خوشال ژوند په سیاسي مبارزه او هلو ځلو کې تېر شو.

خوشال د خپلې سیاسي مبارزې په ترڅ کې له ډېرو سختیو او کړاوونو سره هم مخامخ شوی او یو ځل یې څلور کلن بند هم ګاللی دی. خوشال د همدې څلور کلن بند په موده کې له خپل نبوغ نه ګټه واخیسته، د (دستار نامې) پر لیکلو یې پیل وکړ او په (۱۳) ورځو کې یې داسې یو جامع کتاب ولیکه چې د سیاست، ټولنیزو چارو او قومي مشرتوب لپاره ډېر معتبر اثر ګڼل کېږي.

خوشال خان په دې اثر کې د لومړي ځل لپاره د یو سیاستوال او قومي مشر د (دستار سړی) لپاره یو لړ اصول وټاکل، چې د هغو د پوره کولو له مخې یو څوک کولای شي د قوم مشر شي، سیاستوال شي او یا د دستار

(c) ketabton.com: The Digital Library

تړلو لایق وګڼل شي. د خوشال له نظره د دستار سړی باید دا شل هنرونه او شل خصلتونه ولري:

اول هنر د ځان د معرفت:
دویم هنر د علم چې کسب کمال باله شي.
دریيم هنر د خط چې لازم ملزوم د کسب کمال دی.
څلورم هنر د شعر چې پیرو د علم دی.
پنځم هنر د تیراندازۍ دی.
شپږم هنر د اسپ تازۍ دی.
اووم هنر د ښکار دی.
اتم هنر د شجاعت دی.
نهم هنر د سخاوت دی.
یوولسم هنر د ازدواج د معاشرت دی.
دولسم هنر د اولاد د تربیت دی.
دیارلسم هنر د تادیب خدم و حشم دی.
څوارلسم هنر د اسباب معیشت دی.
پنځلسم هنر د زراعت د دهقانیت دی.
شپاړلسم هنر د تجارت دی.
اولسم هنر د تحقیق د نسب دی.
اتلسم هنر د ترد د شطرنج دی.
شلم هنر د تصویر د نقاش دی.
او شل خصلتونه په دې ډول دي:
اول – خصلت د مشورت
دویم – خصلت د عزیمت
دریيم – خصلت د خاموشۍ
څلورم – خصلت د راستۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم – خصلت د شرم و حیا
شپږم – خصلت د خلق نیکو و خلعت وخوشخویۍ
اووم – خصلت د مروت
اتم – خصلت د عفو او کرم
نهم – خصلت د تمیز
لسم – خصلت د عدل د انصاف
یوولسم – خصلت د توکل
دیارلسم – خصلت د خوف و د رجا
څوارلسم – خصلت د ملک د انتظام
پنځلسم – خصلت د همت
شپاړلسم – خصلت د حلم
اوولسم – خصلت د غیرت
اتلسم – خصلت د عزم و احتیاط
نولسم – خصلت د طاعت د ورع
شلم - خصلت د استغفار [1]

خوشال بابا د یو سیاستوال لپاره پورتني هنرونه او خصلتونه لازم بولي. ددې هنرونو او خصلتونو په واسطه له ځاني ژونده نیولې بیا تر ټولنیز او هېوادني ژوند پورې ټولې چارې سمبالېږي. د خوشال په نظر یو واکمن یا سیاستوال باید پر دیني او دنیایي علومو دواړو پوه وي، چې د ملک د انتظام چارې سمبال کړي، که چېرې یو سیاستوال یوازې په دیني علومو پوه وي، نو د ملک ژوندنیو چارو ته به یې پام راکم شي او د ټولنې اقتصادي او د ژوند نور ډګرونه به وده ونه کړای شي او که چېرې یوازې دنیایي علوم یې زده وي، نو ټولنه به له دینه لرې شي او اخروي نړۍ ته به یې

[1] د خوشال ختیک دستارنامه، کابل چاپ، ۱۳۴۵ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيان ورسي، لنډه دا چې حاکم بايد د ټولنې د ښه نظام لپاره دا دواړه علوم ياد کړي. د خوشال په نظر هغه چې ظاهري او باطني سياست يا ديني او دنيايي علوم يې زده کړي دي، هغه د اسلام د څلورو خليفه ګانو په شان دي: ((هر چې ظاهري او باطني دواړه لري هغه په سيرت دي د خلفای اربعه رضوان الله عليهم اجمعين)).

خوشال بابا وايي، چې يو ملک د حاکم په سياست ودان دی، که چېرې سياست کمزوری وي او حاکم ناپوه وي، ملک خپله د کمزورۍ خواته ځي او ګډوډي رامنځته کېږي:

چې خالي شي د حاکم له سياسته
هغه ملک په بلا ياد شي

خوشال خان د يو ملک د مشر لپاره دا تدابير لازم ګڼي، چې د ملک اقتصاد ته پام وکړي، پر خپل پوځ لاس راکاږي او خلک له اقتصادي پلوه ښه وساتي، که چېرې داسې ونه شي، نو ملک کې به ګډوډي راشي، پوځ به يې متلاشي او تيت و پرک شي، نو ځکه خو وايي:

هر بادشاه چې خزانه ورڅخه نه وي
عاقبت ورڅخه تار په تار لښکر دی

خوشال بابا د يو ملت يووالی او پيوستون د دولت د بقا ضامن بولي او کله چې نفاق رامنځته کېږي هغه سره بيا غربت او بدمرغي په خپله راځي.

دولتونه چې د خلکو په اتفاق دی
هغه به خوار شي چې په کې نفاق دی
دوه زړونه چې يو شي غر به هم پاره پاره کا
ځار تر يګانګۍ چې نعمتونه راښکاره کا

محمد اسمعيل يون — سمسور ويب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال خان دغه راز د یو مشر او سردار لپاره ځینې شرایط هم ټاکلي چې علم، دین او مېړنتوب هم په کې راځي ، خوشال بابا د یو قومي مشر او خان لپاره یو لړ نورې ځانګړنې هم ټاکلي، هغه وایي چې خان باید د سیم و زر پروا ونه لري او یوازې د شرم و ننګ په فکر کې وي:

خاني کار د هر چا نه دی د هغه دی
چې صرفه یې نه په زر وي نه په سر
یکباره یې په نظر کې شرم ننګ وي
د دنیا په سود و زیان نه دی خبر

همدا صفت بیا د یو سردار او د هېواد د مشر لپاره هم غوره بولي:
سردار هغه دی چې شرم ننګ لري
مدام د شرم توره تر ځنګ لري
صرفه په زر نه کا صرفه په سر نه کا
چې دشمنان وي له هغو جنګ لري.

***
چې صرفه کاندي په سر
یا صرفه کاندي په زر
نه به خان نه به سلطان شي
نه به خپل کاندي کشور
چې په ځان مړنی نه وي
مړنتوب نه کا لښکر

ددې ترڅنګ خوشال بابا د سرداری لپاره د یو لړ نورو ځانګړنو یادونه هم کوي:

محمد اسمعیل یون | سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سردار د عفوې د کرم ښتن
د جنګ تر کاره په اشتي مین ښه دی
ډېر هنرونه د مردارۍ دي
چې واړه تېر شي تېر مبرهن ښه دی

***

سرداري لره بویه دا درې توکه
یو همت دویمه توره بل اخلاق

خوشال، د حاکم یا سلطان لپاره نور ډېر ډېر هنرونه هم لازم او ضرور بولي، وايي:

د مارکه نه وي په تن کې زهر
سردار که نه لري خنجر د قهر
دا دواړه توکه زما په پوهه
نه یاد په کلي وي نه یاد په ښهر[1]

د سیاست او مشرتوب په باب د بابا په کلام کې ډېرې نورې زیاتې څرګندونې هم شته، خو موږ دلته یوازې پر همدې لنډیز بسنه کوو.

---

[1] ګل پاچا الفت، ننګیالی پښتون، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۲۱مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکښ (خطاط) خوشال

خوشال بابا د خپلو ګڼو کمالونو ترڅنګ یو ډېر ښه لیکګر(خطاط) هم و. خط د هغه وخت په هنرونو کې یو مهم هنر ګڼل کېده. خوشال نه یوازې یو ښه خطاط و، بلکې د خط هنر پر ارزښت او ماهیت هم ډېر ښه پوهېده. خوشال د یو سیاستوال او سیاستپوه لپاره هم د خط او خطاطۍ هنر زده کول، لازم ګڼل، نو ځکه خو یې د (دستار سرې) لپاره په شلو هنرونو او شلو خصلتونو کې د خطاطۍ هنر په درېیمه کټګورۍ کې راوړی او وایي: ((درېیم هنر د خط چې داخل د کسب کمال دی)).

خوشال بابا په دستارنامه کې د خط تعریف، ارزښت او د خطاطۍ فن په باب په زړه پورې او ژوره لیکنه کړې ده. د لیک ارزښت یې په دې شان څرګند کړی چې آن ډېرو ژبپوهان به هم ورته ګوته په غاښ شي، هغه وایي: ((علم او خط سره لازم او ملزوم دي. علم په مثال وحشي خط یې لکه کمند چې وحشي دی، پرې قید شي. دا هومره کتابونه به نه وو که خط نه وی، په حساب، په کتاب په سیاق به څوک پوهېدل که خط نه وی، د جهان کار سره ټول په خط دی، لوی هنر دی، منزلت، مرتبت یې هم ډېر دی، قدر قیمت یې تر حساب تېر دی، که یې دولتمند زده کا زېب و زینت دی، که یې درویش زده کا د درویش دولت دی.

الحق څو چې څوک وایي دا هنر لایق د هغه تعریف دی، کار یې پټ نه دی څرګند دی، ولې حیف دا چې د هر چا په مصاحبت تن ورکا، لار نه ګوري، هر څوک یې چې په لاس واخلي، نور د هغه شي، د هرچا یار دی:

درسته ښه یې ته دلداره　　　　یوه چار دې ده یکباره
چې و تا و ته نږدې شي　　　　نوره یې د هغه یاره

محمد اسمعیل یون　　　　سمسورویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کور دده ودان شه، چې دده دمخه څه ورانی ودانی په جهان شي، په هر چا چې دی دا تور مخ برابر کا، کیمیا گر دی، سیسن یې زر کا. بې کامه وي هزار کامراني ورکا، د ډېرو په سرتاج کېږدي، د ډېرو خاورې په سر کا، په دا سبب چې دو زبان دی. د جهان سرگرداني په ده، هر زمان یې سر په تېره تېغ واهه شي، چار پخپل سرکا، مراد و نامرادانو ورکا، ځان گداز رفیق نواز دی. جوانمردي ډېره، وفا یې تر حده تېره ده. دریغه چې د نا اهلو په لاس کې نه وی، په لاس د اهلو وی، دده د سر بلا په بد ذاتو په سفله و په سهلو وی. [1]

خوشال په دستارنامه کې د خط هنر د ارزښت د ځرگندولو په ترڅ کې د هغه د زده کولو لارې چارې هم په گوته کوي او زده کوونکو ته یې د زده کړې لارې ښیي. وایي:

((زده کول د خط موقوف د کاتب په تعلیم دی، پخپل طور چې ښه خط گوري، کښې طبیعي باله. دا هم کښل زده کا اما شنیده کی بود مانند دیده- چې کاتب خوش نویس ورته د خط قواعد ښیي اصلاح ورکوي هغه خط په قواعد زده شي او زر زده شي خوش نویسي هم هغه باله شي چې خط د استاد زده کا.

د قلم سازول برابر د کتې گوتې تر بند تراشه بویه، شگاف دې برابر وي چې یو اړخ بل یې نری پېر نه وي، د مشق قلم خو پېر وي هومره ښه وي په محرف قلم زر خوش نویس شي.

محرف و نوک دار قلم و ته وایي. د خط مراد په مړوند دی چې مړوند قوت وشي، نور گوتې په قلم و جوړېږي. د مړوند قوت بې غټه قلم نه شي چې قلم لک وي، ځینې حرف ورځنې ووځي قوت د مړوند کېږي. که مشق ووړ ډېر حرف وي دې کټه لکه کټه گوته هسې وي.

---

[1] خوشال خټک، دستارنامه، پښتو ټولنه، **۱۳۴۵**ل کال، ۱۸-۱۹مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشق په تخته بدفتين بويه. که په د نري قلم ډېر کښېږ خوش نويس به نه شي که په غټ قلم لږ کښېږ خوش نويس به شي، قلم چې روغ کا پـه نقطه دې وازمېيي، که نقطه ترې ښه پرېوته او که نه بيا دې قط کا.

قلم تراش د قلم ډېره تېره بويه، هاله به ښه روغ شي ښه په قط شي نقطه به ترې ښه پرېوزي، دا کار واړه په چاړه تعلق لري.[1]

همداسې د سياهي د جوړولو لپاره هم لارښوونې کوي.

خوشال بابا نه يوازې د خط د هنر يو لارښود او خطاط و، بلکې د يو ځانګړي خط موسس هم و، چې زنځيري نومېده، دا يو ډول ځانګړی ليک دی چې خپله د دوی د کورنۍ ترمنځ کارېده او بڼه يې داسې وه چې د تورو يو سر له بل سره نښلېده او همداسې زنځيري شکل يې نيوه، نو ځکه يې زنځيري باله. خوشال بابا د ((زنځيري)) په نامه يو اثر هم لري چې د حبيب الله رفيع په زيار خپور شوی دی.

د خوشال د فکر اوژوندانه د پورتنيو اړخونو ترڅنګ، چې موږ ورته اشاره وکړه، سياستوال خوشال، تېرپوه خوشال، ښکاري خوشال، اسلامپوه خوشال، ارواپوه خوشال، مارشال خوشال، ښوونپوه خوشال او داسې نور عنوانونه چې هر يو د بابا د ژوند او فکر يوه برخه رانغاړي هم د زياتې شننې او څېړنې وړ وو، خو لکه څنګه چې د مخه مو يادونه کړې، بابا يو څو اړخيز شخصيت اود علم يو داسې بحر دی، چې هر څومره پکې مزل وکړو، بيا يې هم پای ته نه شو رسېدلای، څکه خو مو پورتنيو څو برخو ته په لنډيز سره په اجمالي ډول اشاره وکړه.

[1] خوشال خان خټک، دستارنامه، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۲۰-۲۱مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

پر خوشال بابا ځانګړي ليکل شوي کتابونه

خوشال بابا د نړۍ داسي يو ستر عظيم او لوی شاعر، عالم، انديال، مبارز او څو اړخيز شخصيت و، چي که هر اړخ يې په ځانګړي او جلا ډول وڅېړل شي، نو په خپله يو بېل شخصيت، يو بل خوشال او له نورو نه يو بېل او متمايز خوشال مو تر سترګو کېږي. خوشال يو داسي قوم او ملت ته منسوب شخصيت دی، چي نه په کي د ليک لوست کچه ډېره لوړه ده، نه د څېړنيو رسنيو له مخي د نورو د سيالۍ جوګه دی، نه يې ژبه د نړيوالو ژبو په کتار کي ودرول شوي ده، آن تر دي چي په خپل ټاټوبي کي هم د خپلي ژبي له نعمت څخه بې برخي دی.

د نالوستۍ په وجه د ملت د ډېرو وګړو ذهني اړيکي د هغي له وياړلي ماضي سره غوڅ شوي دي. پر دي تنګسيا سربېره پردی فرهنګي يرغل لا بل لامل دی چي، ان د لوستي پاړکي پر ذهن يې هم د پرديپالني سيوری خپور کړی دی.

خو ددي ټولو لاملونو، تنګسياوو او نيمګړتياوو سره سره خپله د پښتنو افغانانو او پرديو له خوا پر خوشال بابا په لسګونو مستقل اثار او اټکل تر (۲۰۰۰) عنوانو پوري بېلابېلي ليکني خپري شوي دي. د لروبرو افغانانو هېڅ يوه داسي خپرونه او چاپپانه به نه وي چي په هغي کي دي د بابا يادونه نه وي راغلې. اکثرو هغو بهرنيو خپرونو چي پر افغانستان يا افغانانو يې ليکني کړي، ضرور يې د لوی خان يادونه هم کړي او د هغه له افکارو او اشعارو څخه اغېزمن شوي هم دي، يو شمېر بهرنيو ختيځپوهانو او نورو ليکوالو د بابا پر اندوژوند ډېري په زړه پوري ليکني کړي او مستقل اثار

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې هم خپاره کړې دي، ځينو د خپلې ماسترۍ او ډاکترۍ تيزسونه هم د بابا پر ژوند او اثارو ليکلي دي. لنډه دا چې د بابا پر ژوند اثارو او شخصيت باندې د ټولو شويو ليکنو شمېر څو زرو عنوانو ته رسېږي، چې د هغو په باب تر اوسه پورې د خوشال بابا څو کتابښودونه جوړ شوي او نورو ته هم اړتيا ده، خو موږ دلته يوازې هغه اثار معرفي کوو چې د بابا د ژوند، شخصيت او اثارو په باب ليکل شوي او په مستقل ډول چاپ شوي دي، په دې اثارو کې يا د اثر ټوله برخه د بابا اندوژوند ته ځانګړې شوې يا يې يوه برخه د هغه پر اند وژند متمرکزه ده او بله برخه يې خپله د بابا کلام دی. لکه په انګريزي ژبه د بابا ژباړل شوي شعرونه او بيا پر هغو تبصرې او شننې او يا د هغه پېژندنه. موږ دلته همدغه ډول مستقل او يا نيمه مستقل اثار معرفي کوو:

۱- خوشال خان خټک څه وايي؟

دا کتاب د استاد عبدالروف بېنوا له خوا لومړی ځل په هندوستان کې چاپ شوی دی. پر ۱۹۵۰ م کال، په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا بيا چاپ شو. کتاب ۱۵۸ مخونه لري او د خوشال د فکر وفن پر بېلابېلو اړخونو په کې بحث شوی دی.

۲- خوشال خان خټک او څو نور فرهنګيالي خټک:

د سر محقق عبدالله بختاني خدمتګار له خوا ليکل شوی. د خوشال بابا پر معرفۍ سربېره يې يو شمېر نور خټک شاعران او ليکوال هم معرفي کړي دي. دا کتاب (۳۷۲) مخه لري، خو تر اوسه چاپ شوی نه دی.

۳- منتخبات خوشال خټک:

دا کتاب د سيد انورالحق له خوا ترتيب شوی او د خوشال بابا د کلام غوره چاڼ په کې شوی دی، د دې کتاب اردو ترجمه هم شوې ده او په جلا ډول چاپ شوې ده. دا کتاب ۳۲۱ مخه لري او پر ۱۹۵۲م کال د پېښور پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکیډمی له خوا چاپ شوی دی. په کتاب کې د بابا له کلام نه علاوه د هغه د ژوند حالات هم بیان شوي دي.

۴- د تورې او قلم خاوند:

دا کتاب محمد نواز خټک ترتیب کړی، په دې کتاب کې ټول هغه مضامین راټول شوي چې د خان علین مکان (خوشال بابا) پر زیارت باندې د یوې لویې او درنې غونډې په ترڅ کې اورول شوي وو. دا کتاب اداره اشاعت سرحد پېښور پر ۱۹۲۱م کال چاپ کړی دی. کتاب ټول (۱۸۰) مخه لري.

۵- خوشال او پسرلی:

د خوشال بابا د پسرلنیو شعرونو یو غوره ټولګه ده، چې پر ۱۹۵۸م کال په کابل کې د پښتون غږ مجلې له خوا په ۳۲ مخونو کې چاپ شوی او غ. نوري پرې یوه سریزه کښلې ده.

۶- ننګیالی پښتون:

پر ۱۹۳۲م کال په کابل کې د بابا په باب یو نړیوال سیمینار جوړ شوی و، د دې سیمینار مقالې د (ننګیالي پښتون) په نامه په ۳۳۰ مخونو کې د یوه ځانګړي کتاب په بڼه چاپ شوې دي.

۷- توریالی پښتون:

دا هم په کابل کې د بابا په باب پر ۱۹۷۱م کال د شوي سیمینار د لیکنو ټولګه ده، چې په کتابي بڼه په ۲۸۸ مخونو کې په کابل کې چاپ شوې ده.

۸- د خوشال خان خټک یو شعر:

په هر څه کې ننداره د هغه مخ کړم
چې له ډېرې پیدایي نه ناپدید شو

محمد اسمعیل یون سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بابا پر همدې يوه بيت باندې حمزه شينواري يو تحليلي کتاب ليکلی او پر ۱۹۷۱م کال په لاهور کې د شاهين چاپخونې لـه خوا چاپ شوی دی، چې ۱۸۴ مخه لري.

۹- ارمغان خوشال:

ميا سيد رسول رسا دا کتاب ترتيب کړی، د خوشال بابا د کلام انتخاب دی چې غزلې، قصيدې، رباعيات، قطعې، بازنامه، سواتنامه، فضلنامه او نور پـه کـې شـامل دي، دا کتـاب پـر ۱۹۲۴م کـال پـه پېښـور کـې د يونيورسټي بک ايجنسي لـه خوا چاپ شـوی دی. (۱۰۳۳) مخـه لـري او د مرحوم رسا ۱۴۴ مخه سريزه هم ورسره مله ده.

۱۰- ملي قهرمان:

استاد ګل پاچا الفت ترتيب کړی او پر ۱۹۲۵م کال په کابل کې د پوهنې په چاپخونه کې چاپ شوی دی. (۱۱۴) مخه لري په کتاب کې لومړی د خوشال بابا په باب د بېلابېلو پوهانو نظريې راټولې شوي، ورپسې د خوشال بابا پر نظرياتو (عشق، چلند او ښکار پوهنه) بحث شوی او هم د هغـه د کـلام بېلګې راوړل شوي دي.

۱۱- خوشال خان خټک او دده ادبي مکتب:

دا کتاب دوکتور عارف عثمانوف ترتيب کړی او پر ۱۹۸۲م کال په دولتي چاپخونه کې د افغانستان د علومو اکاډمۍ لـه خوا چاپ شوی دی. (۲۱۴) مخونه لري، کتاب درې څپرکي لري په لومړي څپرکي کې يې د شپاړلسمې او اولسمې پېړۍ د پښتو ادب تاريخ جاج اخيستل شوی، په دويم څپرکي کې د خټکو د اصل، نسب، قبيلې د خوشال ژوند دود او د خوشال د فن په هکله خبرې شوي دي. په درېيم څپرکي کې د خوشال د ادبي ښوونځي او د کتاب د اخځونو يادونه راغلې ده.

۱۲- پښتو – خوشال نمبر:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا د هغـه سیمینار د لیکنـو او نظمونـو ټولګـه ده، چې پـر ۱۹۷۱م کـال د پښتو اکاډمۍ پېښور له خوا شوی و، دا ټولګه ۸۸ مخه لري.

۱۳- خوشال شناسي:

دا هم د لیکنو یوه ټولګه ده، چې د تاج سعید او زیتون بانو له خوا پر ۱۹۸۰م کال په کتابي بڼه ترتیب شوې او په ۱۵۹ مخونو کې په شاهین برقي پریس کې چاپ شوې ده.

۱۴- خوشال کیست:

دا کتاب مېرمن معصومه عصمتي وردګ لیکلی او په هغه کې یې د بابا د ژوند او اثارو په باب معلومات وړاندې کړي، دا کتاب په کابل کې چاپ شوی دی.

۱۵- پښتو – خوشال نمبر:

دا د خوشال په باب د بېلابېلو لیکنو او نظمونو یوه لویه ټولګه ده چې د پښتو مجلې د ۱۹۸۰م کال په مارچ- مۍ ګڼه کې د خوشال بابا د درېې سووم تلین په درناوي، د پښتو اکیډمۍ پېښور له خوا په ۴۰۷ مخونو کې چاپ شوې ده.

۱۶- خوشال ریویو:

دا د خوشال رسیرچ سیل درې میاشتنۍ ګڼه ده، چې د خوشال د فکر و فن په باب لیکنې په کې چاپېږي، په لومړۍ ګڼه کې یې څلور ګڼې رانغاړل شوي او په ۲۷۱ مخونو کې چاپ شوې ده.

۱۷- خوشال ریویو:

د خوشال ریویو دویمه ګڼه کې هم دوه ګڼې راغلي دي. دا ګڼه پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوې او ۱۷۹ مخه لري.

۱۸- خوشال ریویو:

د خوشال ریویو درېیمه ګڼه کې دوه ګڼې رانغاړل شوي او پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوې دي، (۲۲۳) مخه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۹- خوشال او جماليات:

د ډاکټر اقبال نسيم خټک اثر دی چې پر ۱۹۸۳م کال ليکل شوی دی، (۴۷۷) مخه لري. ډاکټر اقبال نسيم خټک ته په دې اثر د (پي ايچ ډي) ډګري ورکړل شوې ده. دا ليکنه دوه برخې لري، په لومړۍ برخه کې د جمالياتو بنيادي مباحث او د جمال (ښکلا) په باب د خوشال د تصور په اړه معلومات وړاندې شوي دي، په دويمه برخه کې د خوشال د فن او نظريې او د هغه په کلام کې د شعري محاسنو په باب خبرې شوي دي.

۲۰- خوشال خان خټک او د هغه د کورنۍ علمي او ادبي خدمات:

شاه جهان دا اثر د ۱۹۸۳م کال په بهير کې بشپړ کړی، (۳۰۷) مخه لري، خو تر اوسه چاپ شوی نه دی.

۲۱- خوشال خان خټک بابای پشتو شاعري:

شاه جهان دا اثر ترتيب کړی او د خوشال ريسرچ سيل له خوا پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوی دی. (۱۲۳) مخه لري، په دې کتاب کې د خوشال د ژوند او فن په باب معلومات راغلي دي.

۲۲- ښاغلی پښتون:

دا د هغو ليکنو او منظومو پېرزوينو ټولګه ده، چې د نوښار ادبي جرګې د ۱۹۳۸م کال د جون پر مياشت د خوشال بابا د ياد ورځې په مناسبت اورول شوې وې او بيا د نواز خټک په هڅه او ترتيب د ۱۹۳۸م کال د اګست پر مياشت چاپ شوې ده، دا کتاب ۸۰ مخه لري.

۲۳- اباسين خوشال نمبر:

د اباسين مجلې د ۱۹۸۷ م کال اپريل- مې ګڼه د خوشال بابا په باب ليکل شويو مقالو او ليکنو ته ځانګړې شوې، د ۲۱ تنو ليکوالو ليکنې او منظومې بېلګې په کې راغلي او په ۸۸ مخونو کې چاپ شوې ده.

۲۴- خوشال خان خټک د مطبوعاتو په هنداره کې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دوو ټوکو کې پر ۱۳۵۸ل کال د کابل پوهنتون له خوا خپور شوی، په دې اثر کې هغه کتابونه او ليکنې معرفي شوي چې د بابا په اړه ليکل شوي دي. د خوشال بابا د کتابښودنو په لړ کې دا ډېر مهم کتاب دی، په لومړي ټوک کې يې چې ۲۱۲ مخه لري د خوشال په باب (۲۸۲) عنوانه مقالې او په دويم کې چې ۲۰۴ مخه لري، ۱۲۳ عنوانه مقالې او ځينې ځانګړي کتابونه معرفي شوي دي.

۲۵- ګام پر ګام له خوشال سره:

د استاد محمد اصف صميم يو څېړنيز او تحليلي اثر دی چې د خوشال بابا پر ژوند ژوره څېړنه کوي، دا کتاب پر ۱۳۷۸ل کال د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې- جرمني له خوا په پېښور کې په ۱۲۰ مخونو کې د يو زر ټوکو په شمېر چاپ شوی دی. په دې کتاب کې خوشال او کتابونه، خوشال او شاعران، خوشال د ژبې ټوپک، خوشال او قرآن، ګام پر ګام له خوشال سره او يو شمېر نور مسايل څېړل شوي دي.

۲۶ -خوشال خان د مغلو په دربار او د ادب په ډګر کې:

دا د شيريندل ګرديوال مونوګراف دی، چې په دې کې د خوشال لنډه پېژندنه له مغولو سره اړيکي او ادبي کارنامې څېړل شوي دي. دا اثر پر ۱۳۵۲ل کال ليکل شوی، خو تر اوسه لا چاپ شوی نه دی.

۲۷- خوشالخان ختک:

دا کتاب دوست محمد کامل مومند د خان پر ژوند او کلام، پر (۱۹۵۱) م کال په اردو ژبه ليکلی دی. (۴۱۲) مخونه لري او (اداره اشاعت سرحد) پېښور، چاپ کړی دی.

۲۸- خوشال خان اور اقبال:

دا کتاب عبدالصمد خان په اردو ژبه ليکلی، دبابا پښتو اشعار هم ورسره مله دي. پر ۱۹۴۰م کال د پېښور منظور عام پريس کتابتون چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې دی، (۳۷۲)مخونه لري. لیکوال په کې ددې دواړو شاعرانو پرتلنه کړې ده.

۲۹- تعلیمات خوشال:

په دې نامه، میر عبدالصمد خان یو کتاب په اردو ژبه کې لیکلی دی، دا کتاب د عکاس پرنټرز پېښور له خوا پر ۱۹۷۸م کال چاپ شوی دی، (۹۴) مخونه لري او د خوشالخان د کلام پر ځینو اړخونو په کې څېړنه شوې ده.

۳۰- خوشال خټک کا مختصر تعارف:

دا کتاب پورفیسور پرېشان خټک په اردو ژبه لیکلی دی. د ۱۹۸۰م کال د مارچ پر میاشت د اباسین ارټ کونسل پېښور له خوا چاپ شوی دی، دې کتاب کې د خوشال پر فکر و فن خبرې شوې دي.

۳۱- پشتنو کا عظیم شاعر خوشال خان خټک:

دغه کتاب پروفیسور نعیم تقوي په اردو ژبه لیکلی دی. (۱۹۲) مخه لري او پر ۱۹۸۱م کال په تجارتي پریس ناظم اباد کراچۍ کې چاپ شوی دی. په دې کتاب کې د خوشال د ژوند و فن په باب خبرې شوي دي.

۳۲- پشتون کون؟

ښاغلي پروفیسور پرېشان خټک لیکلی او پر ۱۹۸۴م کال د خوشال ریسرچ سیل له خوا چاپ شوی دی. ټول ۲۲۰ مخه لري او په اردو ژبه یې لیکلی دی، په دې اثر کې د پښتنو د اصل ونسل په باب د بېلابېلو نظریو جاج اخیستل شوی او بیا د خوشال د ژوند په باب تفصیلي خبرې شوي دي.

۳۳- خوشالنامه:

دا د هغه سیمینار د لیکنو او نظمونو جونګ دی، چې پر ۱۹۸۰م کال د خوشال بابا درې سووم تلین په درناوي په اباسین ارټ کونسل کې جوړ شوی و، د امقالې په اردو ژبه دي، دا کتاب پروفیسور پرېشان خټک او خاطر غزنوي ترتیب کړی او ۲۸۰ مخه لري.

۳۴- د خوشال د کلام انګریزي ژباړه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

میجر راورټي د خوشال بابا سل غزلونه او نظمونه په انګریزي ژبه ژباړلي او خپاره کړي دي او تبصره یې پرې کړې ده.

۳۵- د خوشال خټک شعرونه:

اولف کیرو او یولن هاول دپویمزاف د خوشال خټک په نوم په انګریزي ژبه د خان د شپږویشتو غزلونو ژباړه کړې ده او خپل نظر یې پرې لیکلی دی، دا کتاب ۹۸ مخه لري او پښتو اکیډمي پېښور پوهنتون له خوا پر ۱۹۲۳م کال چاپ شوی دی.

۳۶- دوست محمد کامل، اولف کیرو او یولن هاول دپویمزاف په شریک کوشش په انګرېزي ژبه یو اثر لیکلی، دې اثر کې د پویمزاف د خوشال خان خټک په باب خپله اختلافي څېړنه وړاندې کړې ده، دا کتاب پر ۱۹۲۸م کال چاپ شوی ، ۱۵۷ مخه لري، د کتاب په سریزه کې د خوشال بابا پر ژوند وفن خبرې شوي دي.

۳۷- په ډنمارکي ژبه د خوشال بابا شعرونه:

د ډنمارک پادري جنیزانوالډسن د بابا اته ویشت غزلونه او نظمونه په ډنمارکي ژبه ژباړلي او دیو کتاب په بڼه یې خپاره کړي دي.

۳۸- په انګرېزي ژبه دخوشالخان خټک د کلام انتخاب دی چې غزلونه، قصیدې او نور په کې شامل دي، د سي-ای بډلف له خوا په انګریزي ژبه ژباړل شوي او د استفین او زامنو په اهتمام یې پر ۱۸۹۰م کال په ۷۴ مخونو کې چاپ شوي دي.

۳۹- لایف اینډ ورکس اف خوشالخان خټک (د خوشالخان ژوند او مبارزه):

دا یوه څېړنیزه لیکنه ده، چې د لاهور مېرمن خدیجه فیروزالدین د خوشال پر ژوند وفن، د ۱۹۴۰م کال په شاو خوا کې لیکلې ده اوبیا یې وروسته پرې له پنجاب پوهنتون څخه د دوکتورا درجه تر لاسه کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا لیکنه په انګریزي ژبه شوې وه، (۴۴۲) مخه لري، لومړنۍ برخه د خوشال له قوم او قبیلې، ژوند او جګړو او مړینې سره اړه لري او دویمه برخه یې د خوشال له اثارو او فن سره، دا لیکنه چاپ شوې نه ده، خو د خپل لومړیتوب او څرنګوالي له مخې ډېره ارزښتناکه ده. دا سې ویل کېږي چې علامه اقبال مېرمن خدیجې ته د دې لیکنې سپارښتنه کړې وه.

محمد اسمعیل یون سمسور ویب پاڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

ځرنګه چې خوشال بابا یو عظیم او هر اړخیز شخصیت دی او دده ژوند او اند د هر اړخ څېړنه ډېر کار و زیار ته اړتیا لري، په لنډو څېړنو کې د هغه د ټول ژوند او فکر څېړل خورا ګران کار دی.

ما چې کله د بابا د اندو ژوند پر څېړنې پیل وکړ، نو دا راته لا زیاته ځرګنده شوه، چې بابا د پوهې او هنر یو بحر دی، لیکوال یو ازې دومره کولای شي چې ددې بحر پر یوې څوا یا یوې څپې خبرې وکړي او دزیاتو موضوعګانو له څېړنې او شننې تېر شي، هغه څه چې په دې اثر کې ما انتخاب کړې وو، هغه مې هم په لنډه او اجمالي ډول وڅېړل، ځکه ددې هرې موضوع پوره څېړل د یو ځانګړي اثر د لیکلو غوښتنه کوي. زما په دې لیکنه او هڅه کې به ډېرې نیمګړتیاوې وي او دبابا حق به مې نه وي ادا کړی. خو زما دا لیکنه لږ تر لږه دبابا له اند و ژوند سره د یوې ژورې مینې نښه او د خوشالپوهنې په برخه کې د نورو څېړنو او پلټنو لپاره یوه هڅه او هیله ده.

خدای (ج) دې وکړي هغه څوک چې دا اثر لولي، د خوشال بابا په باب د معلوماتو په برخه کې ورته ګټور تمام شي.

په درناوي

پوهنیار محمد اسمعیل یون

۱۳۸۰ل کال، کابل

اخځلیک

۱- الفت، ګل پاچا، ننګیالی پښتون،. پښتو ټولنه ۱۳۴۵ ل کال.

۲- انوارالحق، پښتو مجله، مارچ-می ګڼه پېښور ۱۹۸۰ م کال.

۳- تسنیم ګلاب، پښتو مجله پېښور، ۱۹۸۰م کال د مارچ-می ګڼه.

۴- خټک، خوشال خان، کلیات، لومړی ټوک د علوموا کاډمي ۱۳۵۸ل کال.

۵- خټک خوشال خان، دستارنامه، پښتو ټولنه ۱۳۴۵ ل کال.

۶- خټک، اقبال نسیم، اباسین مجله پېښور ۱۹۷۸م کال اپریل-می ګڼه.

۷- روهي محمد صدیق، د خوشال کلیات، لومړی ټوک د افغانستان د علومو اکاډمي ۱۳۵۸ ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- رښتین، صدیق الله، د خوشال خټک طبنامه، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال.
۹= رفیع حبیب الله، نسبنامه د خوشال خان خټک او افضل خان، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۰- رفیع، حبیب الله، دخوشال خان خټک خټکنامه، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۱- رفیع، حبیب الله، دخوشال خان خټک وصیتنامه، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۲- رفیع، حبیب الله، دخوشال خان خټک هندکوهنامه، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۳- رسا، سید رسول، ارمغان خوشال پېښور، ۱۹۲۴م کال.
۱۴- شینواری، حمزه، ننګیالی پښتون، پښتو ټولنه ۱۳۴۵ ل کال.
۱۵- صمیم، محمد اصف، ګام پر ګام له خوشال سره، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه-جرمني، پېښور ۱۳۷۸ ل کال.
۱۲-عثمانوف، عارف، ننګیالی پښتون، پښتو ټولنه ۱۳۴۵ ل کال.

محمد اسمعیل یون　　　　　　سمسور ویب پاڼه

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library